

Mots

Ròsa Maria Salgueiro

Era existéncia der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalonha

Departament de Cultura

Departament de Justícia

Gobierno de España

Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades

Deputacion de Barcelona

Deputacion de Lhèida

Institut d'Estudis Ilerdencs

Baqueira Beret S.A.

Ajuntament de Naut Aran

Tolo&Associats

Donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Jusèp Loís Sans, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Elvira Riu, Lourdes España, Bernat Arrous e Ramon Sistac. Formen era seccion estandard Joan Salas Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona, Claudi Balaguer, Franc Bardou e Myriam Bras.

© Ròsa Maria Salgueiro

© Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

1èra edicion: Deseme 2025

ISBN: ???

DL: L 971-2025

Imprés en Arts Grafiques Bobalà

Ensenhador

Presentacion	7
Mès que mots	7
Un nau cors	9
Debàter	11
Era hèira	13
Tèrra Aranesa	15
Totsants	17
Era lengua	19
Violéncia de genre.....	21
Cultura de patz	23
Adiu an 2022!!	25
Rebaishes.....	27
IEA-AALO.....	29
De celebracion!	31
Ei terrible!	33
Salut mentau!.....	35
Eth Temps.....	37
Setmana Santa.....	39
Era lectura.....	41
Sequèra.....	43
Santa Quitèria.....	45
Governança	47
Hèsta d'Aran.....	49
Aran, Catalunya e Occitania	51
Era Montanha	53
Lengua Viua	55
Amics de Montgarri	57
Agost	59
Era Hèsta Major	61
Era Còlha	63
Eth teletrabalh.....	65
Lei animalista	67
Castanhada o Halloween?.....	69
Nauas tecnologies	71
Er esquí.....	73
Drets umans.....	75
Adiu 2023!.....	77

Seguim.....	79
Son tempsi.....	81
Magràs.....	83
Dia internacionau dera lengua mairau	85
Era Hemna.....	87
Vacances.....	89
Usatge socialu	91
Libres	93
Castèth de Vielha	95
Es Santets	97
Tor deth Generau Martinhon	99
Hèsta d'Aran.....	101
Estiu	103
Es nòstes montanhes.....	105
Aranés	107
Hèstes Majors.....	109
Viatjar.....	111
Vam de hèsta!	113
Un nau cors	115
Dia Europèu des lengües	117
Eth bestiar.....	119
Era conviuéncia	121
Riu Garona	123
Espaci publics.....	125
Istòria d'istòries.....	127
Sants Innocents	129
E un nau an	131
Cambís	133
An internacionau	135
Mon ruru	137
8 de març.....	139
Literatura	141
Activitat cinegetica	143
Rams	145
Cambis de tempsada.....	147
Nau Papa.....	149
Teatre.....	151
Era Sagrada Família	153
Eth trèn	155

IA.....	157
Er aranés	159
Agost	161
Es crestes d'Aran.....	163
Camin Reiau	165
Vielha o “Viela”	167
Misharnons	169
Gaza	171
Huec.....	173
Paraules naues	175

Presentacion

Mès que mots

Quan un articulista deth diari Segre te prepausa de prologar un recuelh d'articles, sentes un orgulh plan gran, pr'amor qu'en aqueth libre projectat i a un trosset deth trabalh diari que hèm. I a era emprenta que dèishen es titolars, es notícies. Mès qué è de dèder, se jo madeisha è estat articulista abans d'èster directora. O dilhèu ei per açò que liegi damb complicitat e estima es votzes que mos ajuden a èster mès pluraus, a aprigondir enes tèmes qu'era obligada immediatetat s'avale coma un potz sense hons. Ròsa Maria Salgueiro ei ua des autores que mos permeten hèr aguesta lectura mès repausada dera actualitat. Ath delà, ac hè en aranés. E açò encara mos agrade mès perquè damb era, entenem qu'era lengua non ei sonque ua airina, senon ua responsabilitat compartida. Non descorbirè era sopa d'alh se digui que Salgueiro combine, des de hè ans, era reflexion publica damb un compromís prigond damb er occitan, e açò hè que cada article sòn non sigue sonque ua opinion personau, senon tanben testimòni e posicionament. Ac compartim. Articles coma Er aranés o Paraules naues an metut sus era taula quèstions fonamentaus: eth futur der usatge sociau dera lengua, era dificultat de transmetre-la en un contèxte de pressions politiques e culturaus, eth besonh de renauir eth vocabulari tà respóner as rèptes contemporanèus. Ac hè damb un estil que combine claretat e sensibilitat, rigor e proximitat, capacitat d'interpellar. Compartim damb era qu'ua lengua ei mès qu'ua eréncia: a d'èster un projècte viu. Er occitan a d'èster present en toti es espacis: ena escòla, enes carrèrs, enes institucions e tanben, de manèra decisiua, enes mieis. Com d'importants son (èm!) tara lengua. Segre a estat, des de hè decades, un des pògui grans mieis catalans qu'a entenut qu'er aranés a de besonh espacis pròpris, non sonque aparicions testimoniaus. Era revista Aran ath dia temps endarrèr, er Auè, es pagines dedicades ara informacion d'Aran que publicam es dissabtes en aranés e açò, sense desbrembar Èm çò qu'èm, eth programa qu'emet Lleida Televisió. Tot some. Mès sense votzes coma era de Ròsa Maria Salgueiro, aguesti es-

fòrci quedarien en pòga causa mès que posturatge. Credem ena diversitat culturau e lingüística deth país, dera demarcacion, mès eth pes s'a d'amiar des d'Aran, non des de Lhèida ne des de Barcelona. Nosati son-que podem hèr er acompanhament.

Aguest volum recuelh ua seleccion d'aguesti articles, mès tanben recuelh, de forma inevitabla, era trajectòria d'ua autora qu'a participat en espaci essenciaus entath futur der aranés. Coma vicepresidenta dera Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, Salgueiro a contribuït a definir critèris, a ordenar eth modèl lingüistic e a acompanhar un procès de normalizacion que non tostemp a agut era visibilitat que merite. Era sua participacion en debat public, en encastre culturau e ena vida institucionau d'Aran a hèt qu'era sua opinion age ua valor que va mès enlà dera columna: ei ua votz damb autoritat morau e lingüística.

En aguest ecosistèma, Salgueiro represente era continuïtat d'ua generacion qu'a viscut er aranés coma ua batalha diària e ath madeish temps coma ua celebracion. Es sòns articles, liejuts aué en conjunt, diboishen ua mapa: era mapa d'ua lengua que lute, que s'adapte, que se qüestione e que, sustot, se manten. Ua lengua que per fòrça ans volem mantier viua enes planes de Segre. Gràcies a toti es qu'ac auetz hèt possible a long de mès de quaranta ans d'istòria.

Anna Sàez Mateu
Directora de Segre

Un nau cors

Comence un nau cors escolar, sense mesures de seguretat despús des corsi mercats pes protocòls dera COVID. Despús de dus mesi de vacances plies d'activitats, sense oraris, ara *tornam* ar orari pautat, tà grani e petiti.

Tornam tamb premisses a subergésser: era non aplicacion des percentatges en ensenhament des lengües, permeterà trabalhar en un modèl educatiu integrador, es escolans acabaràn era escolarizacion estant competents enes tres lengües oficials en Catalonha: aranés, catalan e castelhan. E era non aparicion ena Lei deth 9 de junh de qu'er aranés ei lengua veïculara enes centres educatius d'Aran, encara qu'era Lei d'Educacion de Catalunya e era Lei der occitan, aranés en Aran ac amporen, mèa aquerò que non quede escrit tamb eth temps pòt auer conseqüències.

Tornam tamb mèa professorat, donades istoriques. Un professorat qu'a agut de hèr "magia" entà poder començar. Mèa coma tostemp, premanits e endauant!

Tornam tamb ua ràtio inferiora en P3, e coma nauetat era gratuïtat entara escolarizacion de P2. Un prumèr pas entà hec extensiu ena etapa 0-3, segontes paraules deth President dera Generalitat. Tanben a baishat eth nombre d'escolans de prumèr dera ESO, que permet redusir-ne era ràtio.

Tornam aguest mes de seteme, tamb es tardes liures, mèa es escolans i pòden èster enquiàs 16,30 ores tamb activitats de léser educatiu, s'an nomenat monitors tad aguestes ores, e eth professorat pòt aprofitar tà premanir materiau o amassades.

Tornam tamb ua inflaccion superiora, associacions de consumidors coma er OCU ja alèrten que pòt èster ua des mèa cares des darrèrs ans.

E coma nauetats: era incorporacion de nauí curriculumms que s'aplicaràn a long de tres ans, mens en bachelierat qu'ac haràn enguan, tamb er objectiu de qu'es escolans artenhen un esperit mès critic e que sigen capables de resòlver problèmes reaus.

Bon trabalh!

Debàter

Ei ua bona idèa tostemp eth poder debàter de manèra respectuosa tamb amics, familiars o a nivèu mès sociau. Daurir era nòsta ment, apréner des auti, potenciar abilitats comunicatiues o conéisher milhor eth mon.

Sonque cau trapar un tèma que mos amie ara reflexion, a desvolopar debats interessants enes que se pòden deféner diferents punts de vista, toti eri valids mentres s'argumenten.

Dabàter per exemple sus era situacion actuau des drets dera hemna, tèma que sentem tot soent enes mieis de comunicacion, s'a auançat fòrça, mès quede encara per hèr. Coma ditz eth prumèr article dera Declaracion des drets umans: "Toti es èsters umans nèishen liures e iguals en dignitat e drets e, dotats coma son de rason e consciéncia, an de comportar-se frairalament es uns tamb es auti".

Podem parlar deth papèr dera hemna ena societat coma part activa en era, de coma an evolucionat es sòns drets, de coma viuen es hemnes en païsi mens desvolopats. Pr'amor qu'encara i a fòrça païsi en mon a on manifestar ua identitat de genre o ath delà èster hemna, compòrte grèus discriminacions e persecucions.

E coma non, parlar des hemnes refugiades que tant apròp ac auem, cau velhar pera promocion ara autosufisença e era proteccion des sòns drets.

Era igualtat de genre ei en un lòc subergessent entre es principaus drets umans e es valors des Nacions Unides. Era igualtat e era non discriminacion son principis essenciaus dera *Carta de las Naciones*. Mès, maugrat tot, en mon i a milions de hemnes que seguissen patin discriminacion per çò que hè as sòns drets civius, culturaus, economics, politics e sociaus.

S'an celebrat quate conferéncias mondiaus sus era hemna, era darrèra en 1995 en Beijing a on s'artenhec era incorporacion dera sensibilitat de genre coma airina entath dessenh, ejecucion e avaloracion de totes es politiques publiques.

Debatim?

Era hèira

Aguesta setmana s'an celebrat es hèires ena Val d'Aran e aué 8 d'octobre, de ben segur, seram dant torns pes carrèrs deth centre de Vielha, ei era hèira! Ua hèira centenària. Es carrèrs principaus son plens de parades de ròba, de minjar, de guinhauets, de docí, de joguets...

Es hèires son eveniments tamb ua longa tradicion, qu'èren capables de reactivar era economia deth parçan. Ei ena tardor pr'amor que coïncidie tamb era baishada des ramats dera montanha. Un concèpte de hèsta res-tacat tamb era activitat comerciau.

La rebrembi de mainada coma ua grana hèsta, prumèr peth maitin, ben-lèu, ja mos desvelhauen es esqueres deth bestiar quan baishauen peth carrèr entà portar-les tath recinte firau. Sajauen de vener-les, fòrça d'eri ja auien hèt tractes tamb es gasolans, principaument valencians, que pendent era setmana passauen pes bòrdes tà veder-les. Aué, sonque se celèbre un Concors de bestiar en tot premiar oelhes, crabes e shivaus, tanben se liure un incentiu d'assisténcia as pagesi participants.

Despús eth dinar familiar, tà qu'en auer acabat, tornar a dar torns pes carrèrs. A mesure que passeges, te vas trapant tamb era gent deth Naut Aran o deth Baish Aran que hè temps que non vedies, bon dia!, com va! adishatz! Era defunta escrivana aranesa, Pepita Caubet, ac descriu per-fèctament ena sua òbra: "Era hèira darrèra de Vielha".

Rebrembi tanben eth *guirlache* e eth torron qu'ère abituau crompar. E dempús eth balh enes cubèrts, un balh fòrça animat, a on es qu'auien venut quauque bestiar èren plan contenti!

Aué a darrèra ora, anaram cargats de bosses tamb bèth parelh de mi-chons, tamb bèth pijama o bèra hilada d'alhs e, a demorar enquiar an que ven!

Tèrra Aranesa

Dissabte passat era Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran presentèc as sòcis e ara poblacion en generau, era naua revista Tèrra Aranesa en sòn numèro 19 dera dusau etapa, n'i a 11 numèros dera prumèra, aguesti de format mès petit, mès era finalitat ère era madeisha. Ei ua revista que ges un còp ar an e ei era unica qu'ei totaument en aranés.

Era revista neishec tamb era finalitat de dar a conéisher era istòria, eth patrimòni, era cultura, era natura... d'Aran. Hè possible era connexion de diuèrses disciplines. Es objectius son era investigacion e era divulgacion, per açò es membres dera Fondacion èm convençuts de que vau era pena contunhar tamb aguest format. A clarament mercades dues seccions, ua prumèra que recuelh eth trabalh d'un an dera Fondacion e des sues dues seccions: Lengua Viua que velhe pera promocion dera lengua e Amics de Montgarri que se n'encuede dera milhora e conservacion der auviatge deth Santuari de Montgarri, e era auta conten es articles.

Cau subergésser eth caractèr participatiu e voluntariós des autors des articles, que son personas vinculades tamb eth país e que les shaute investigar sus un airau en concrèt o son expèrts en ua tematica tà dar-les a conéisher ara rèsta. Gràcies a toti es que i an participat ath long des ans. Articles de qualitat que contribuïssen ath coneishement collectiu, qu'apòrten materiau entà que d'auti investigadors ac amplien e que pòden èster utilizats per totes aqueres personas que i agen interès. Era Fondacion ei dubèrta a recéber articles tà publicar-les, tostemp que compden damb ua tematica restacada tamb Aran e ua informacion precisa e verificable.

Comence eth sòn camin eth numèro 20!!!

Totsants

Viem de passar Totsants o *martró*, segontes J. Coromines, nòm que ven der occitan antic <hèsta des martirs>, ua hèsta tradicionau catolica dedicada ath rebrembe des auantpassats, fòrça restacada tamb era que se celèbre a londeman, eth dia des Defunts.

Era tradicion ei qu'eth 1 de noveme es vius visiten as mòrts enes cemen-tèris en tot hèr ua aufrena de flors. Òc, aguesti dies da gòl veir eth ce-mentèri, es hòsses son plies de polidi nhòcs de flors e tot ei ben apraiat, eth mau ei que despús n'í a que se desbremen de treir-les pr'amor que s'an passat.

Tanben ei temps de minjar castanhes e panelhets, tradicions qu'ena Val d'Aran an vengut de dehòra, en temps deth bastiment des centraus hidroelectricas o tamb es treballadors deth tunèl de Vielha, mès ath long des ans s'an anat introdusint e de cada còp mès, e tanben era hèsta angloamericana de Halloween, frut dera progressiua americanizacion des nòstes vides influenciades pes mieis de comunicacion, tamb coges de plastic e mascarats de bruishes, hantaumes o quïnsevolh èsser terro-rific.

Eth hèth de minjar castanhes, semble, qu' era vesilha de Totsants se hège un minjar, principaument familiar, en eth que i èren permetuts es fruts dera tèrra, entre eri es castanhes que se torrauen en huec. Es panel-hets premanits tanben tamb productes pròpris dera tempsada. Tamb eth temps s'a transformat en un ambient mès festiu a nivèu social. En Aran aquerò qu'ère tradicion ère minjar es crespèth, aguesti èren presents en totes es hèstes. Rebrembi que vuedàuem ua coja per laguens e i metíem ua candela e se plaçaue ena hièstra tamb es contravents miei dubèrti, hèt que didien que servie tà protegir era casa des animes.

Rebrembant as nòsti!!!!

Era lengua

Aué voi parlar der aranés, varianta dera lengua occitana parlada ena Val d'Aran e lengua pròpria d'aguest territòri, atau coma tanben ei ua des tres lengües oficiaus en Catalonha, amassa tamb eth catalan e eth castelhan.

Pr'amor d'èster un parçan dedicat ath sector terciari, de servicis principaument e en concrèt ath torisme, mos trapam tamb ua poblacion plan cambianta, ja que i son tà hèr era tempsada d'iuèrn o era d'ostiu. Açò provòque qu'era lengua non se tengue coma voleríem, era influéncia des autes lengües ei fòrça pesanta.

Darrèrament s'a hèt ua enquèsta lingüistica as escolans dera ESO e Bachilierat que mos a revelat ues donades plan dramatiques. Tot aguest escolanat l'a aprenut, an coneishement, mès non l'empleguen.

Quan quauquarrés se traslade tà un lòc peth motiu que sigue, que milhor que respectar es tradicions, costums, manères de hèr, ... coma pòt èster en nòste cas: era lengua, element mès predat tà toti nosati. E non sonque tàs que vien de dehòra, senon que voi hèr ua crida a toti aqueri qu'an er aranés coma lengua mairau, era que parlen ena familha, que la mantenguen dehòra deth cercle de fidança, es companhs qu'an estudiant amassa e que non l'an coma lengua mairau, tanben l'entenen. Coma citaue eth professor Joan Solà *era lengua non la sauvarà ne era gramatica ne era normativa: la sauvarà er usatge*". Era escòla, es mieis de comunicacion, es institucions e er ensem dera societat auem un repte de futur: somar e integrar.

Er aranés s'a mantengut viu ath long des sègles pr'amor qu'a agut un pòble damb volontat d'èster per dessus des vicissituds e es avatars istorics. Non s'a deishat jamès de parlar e es nòsti auantpassats tanben an viscut situacions critiques, mès se n'an gessut e aqui u ei, PARLEM-LA!!!

Violència de genre

Ena Viquipèdia deuant dera entrada de violència de genre e entre era sua definicion, trapam eth diboish deth pintor Goya titolat “Dona maltractada amb un bastó”, ei dera sua etapa en Bordèus (ath torn de 1874). Es diboishi hèts pendent aguesta epòca, an un caractèr costumista e recuelhen estampes dera vida vidanta. Mos semble qu’ei darrèrament quan se’n parle de violència contra es hemnes, mès coma podem veir ja ven de temps endarrèr. Tostemp i a estat!, mès açò non ei excusa.

Eth passat 25 de noveme entàs 13 ores s’amiaue a tèrme un acte en Poli-esportiu de Vielha en contra dera violència de genre, a on participauen es escolans der IES d’Aran tamb pannèus, escrits e manifestacions enes diferents lengües qu’aprenen en centre, per cèrt plan encertats e felicitacions tada eri. Mès qué vò díder açò? Actuaument i a ua identificacion e ua aproximacion ath fenomèn mès grana, s’a hèt pedagogia, es generacions que van passant pes centres escolars de cada còp son mès coneishedors e son en contra pr’amor qu’atau se manifesten, alavetz qué passe? Dilhèu influís un usatge des naues tecnologies non corrècte? Era joenessa ei un moment clau pera sua transicion entara edat adulta, per aquerò ei de besonh que siguen agents actius ena luta contra es violències de genre.

Eth respècte des drets umans damb independéncia dera edat, eth sèxe, era situacion economica o quinsevolh ua auta diferéncia, son elements essenciaus entà mostrar eth respècte entre toti, que segontes Kofi Annam: “era violència contra era hemna ei possiblement era mès vergonhosa violacion des drets umans. Mentre contunhe, non poderam afirmar qu’auem reaument auançat tara igualtat, eth desenvolopament e era patz”.

Cultura de patz

Ara qu'arribe Nadau, uns dies de desir de boni auguris tà toti, de trobades familhars, d'amics, celebracion d'ua bona naua, poiriem dedicar, cada un, ues menutes a pensar enes lòcs que i a guèrra, conflictes. Mès tanben a nivèu de toti es ciutadans deth mon, auríem d'èster promotors d'ua convivència pacifica, d'un respècte ara pluralitat, d'ua educacion en valors e drets umans, d'ua cooperacion solidària internacionau e sustot cercar era patz en mon. Resòlver es conflictes de manèra positiua, creatiua e non violenta. Era seguretat mondiau s'a deteriorat, era despena militar ei era mès nauta dera istòria, que repercutís enes recorsi entara educacion o era salut, diden que tamb un 2% d'aguesta despena serie possible eliminar era hame en tota era tèrra.

Ei possible revertir es situacions de violència en favor d'una cultura de patz? S'era societat civila ei capabla d'impulsar politiques e accions entara patz, dilhèu es causes poiriem cambiar. Pas a pas, eth procès pòt èster long, se pòden guanhar rèptes enormes, coma auem podut comprovar ath long dera istòria. Sonque damb ua petita part des recorsi que se destinen tara investigacion e era premanida dera guèrra, de ben segur daríem passi gigantins entà un mòn en patz.

Ath delà dera complexitat deth moment, conflicte en Ucraïna e tanben cau pensar que n'i a mès d'ua trentia de conflictes en mon que castiguen sustot ara societat civila tamb mòrts, destruccion e desplaçaments, fòrça d'eri invisibles o silenciats pes mieis. Aprofitem entà cercar airines tà arténher ues condicions de vida dignes entà toti e en sòn lòc d'origina. Era violència, en totes es sues cares, ei eth darrèr recors entà qui non sap pas com apariar ua situacion!

Adiu an 2022!!

Acabam er an, un an que començaue tamb era proclamacion per part deth Conselh Generau d'Aran, com er an Jusèp Sandaran Bacaria, pr'amor que celebràuem es 80 ans dera sua mòrt. Aranés neishut en Canejan en an 1875 e mòrt en Barcelona en 1942, a on passèc era màger part dera sua vida. De Canejan mos a deishat expressions der aranés pròpies e caracteristiques. Intellectuau qu'estimaue era sua tèrra e atau ac demostrèc enes sòns estudis sus er aranés e es nombroses poesies hèn referéncia a Aran, qu'eth passat mes d'abriu, eth dia de Sant Jòrdi, eth collectiu Lengua Viua dediquèc era lectura ad aguestes poesies. Ac delà s'an amiat a tèrme d'autes accions en territòri. Pr'amor dera sua estança en Barcelona, escriuec fòrça poèmes en catalan, ja qu'eth ère convençut dera unitat des dues lengües, coma eth poèma *La Vall d'Aran i els catalans* (1913).

Ar encòp, era Generalitat declaraue er an, entre d'aute efemerides, as 100 ans der inici dera òbra deth Cançonèr Popular de Catalonha o eth centenari deth neishement de Joan Fuster Ortells e Ramon Trias Fargas. Fuster ei un escrivan damb ua extensa òbra qu'includís trabalhs sus politica, lingüistica, istòria, filosofia e literatura. Fuster siguec premiat damb el Prèmi d'Aunor des Letres Catalanes (1975) e era Medalha d'Òr dera Generalitat de Catalunya (1983). Ramon Trias Fargas, economista e politic catalanista (Barcelona, 1922 - El Masnou, 1989)

Aguestes efemerides an coma objectiu méter en relèu, recuperar, hèr a conéisher era memòria de bèra personalitat o eveniment que mos an deishat tralha.

E ara qu'acabam er an, a demorar qu'eth nau que va a començar, mos pòrte naues celebracions e rebrembes, Bon an nau!!

Rebaishes

Ei era Lei d'Ordenacion deth comèrc minorista qui establís qu'es comunitats autonòmes fixen es donades concrètes des tempsades de rebai-she. I a dues sasons ua a començament d'an e era auta ar entorn des vacances d'estiu.

Per aquerò a compdar deth dia 7 de gèr, data que recomane eth Conselh Assessor dera Generalitat en matèria de comèrc, mos trapam en periòde de rebai-she e s'alongue enquiath dia 6 de març. Enguan ath quèir en dissabte eth prumèr dia de rebai-she a propiciat qu'es compradors/res anèssen entàs carrèrs comerciaus e s'aumplissen de plan gent. Bèth un des grani magazèms aprofitèc e dauric, tamb rebai-she, eth dia de Reis pera tarde.

Aguestes rebai-she aurien de dar lòc ara gessuda des estòcs qu'an es establiments tamb ua reduccion deth prètz des productes qu'an estat ara venda un temps abans (un mes) e qu'eth client a podut veir e demorar-se as rebai-she tà crompar-lo, mès tostemp non ei atau, dilhèu ne lo trapes! Pensi qu'es productes rebai-shats aurien d'auer era madeisha qualitat e garantia qu'auien a un prètz non rebai-shat. Mès d'un còp te trapes productes desfasats, apilerats, que non te dan cap tipe de fidança. I a botigues que trèn aqueri articles qu'an emmagazemats de hèr temps, calerie diferencia'c coma ua venda especiau.

Eth factor economic e era inflaccion actuau hè que fòrça gent se demore as rebai-she tà aqueri aqueth producte desirat o qu'a de besonh. E parlant d'economia, tanben ei curiós que cèrtes botigues en epòca de rebai-she non accèpten tarjeta de crèdit, quan era rèsta der an òc.

Sigue coma sigue, es que viuem en un pòble non auem aguest problèma, tot just auem quate botigues de facil accessibilitat e qu'ac long der an ja te hèn un descompde!

IEA-AALO

Hè uns dies er Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana (IEA-AALO) presentèc es darrères òbres qu'auie publicat. Auec lòc en ua sala deth Hotèl Tuca (Betren) tamb fòrça assistents interessats pera produccion e qu'ara fin der acte sigueren obsequiats tamb bèth libre.

Er acte compdèc tamb era participacion de bèri uns des membres dera Acadèmia, seccion aranesa. Comencèc tamb un vidèu que mostraue eth trabalh que s'i realize. Se presentèren òbres sus normativa lingüística, sus istòria e d'autres de divulgacion. Entre eres, era caisha que conten era normativizacion dera lengua tamb era gramatica, eth Nomenclator, eth diccionari de definicions der aranés, es vèrbs e vocabularis, toti eri de color bordèus, tanben i podem trapar tres libres sus er occitan estandard, seccion dera Acadèmia, en color verd. Ath delà se presentèren es diccionaris catalan-aranés e aranés-catalan, diccionari aranés-portugués/portugués-aranés e era colleccion Antòni Nogués, un amant der aranés que s'a dedicat a revirar, en aguesti moments ua quarantia de libres, tèmes dera literatura universau, ara ei a punt de gèsser es Mil e ua net. Se dèc a conéisher era Societat Filiau d'Istòria, Patrimòni e Identitat a on diferenti istoriaires trabalhen tà bastir era Istòria d'Aran, se ne presentèren dus libres. Acabèc er acte tamb un aute vidèu sus Era Pireneido, gran òbra dera literatura occitana de començaments deth sègle xx. A mès de 30.000 vèrsi distribuïdi en 12 cants.

Ena Acadèmia trabalhe gent comprometuda tamb eth país, dedicant-i ores e ores, que peth dessús de tot, era sua aportacion ei mantier era lengua, dar as ciutadans aqueri elements que les son de besonh tà poder expressar-se oraument o per escrit en aranés. Seguim!!

De celebracion!

Enguan an 2023, vam a celebrar es 50 ans dera Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran, que neishie eth dia 15 de mai de 1973 tamb era finalitat de promòir tota sòrta de manifestacions dera cultura e dera lengua d'Aran e salvar eth sòn patrimòni artistic e documentau. Gràcies ara vision deth primèr president sr. Miquel Farré que desirèc cooperar ena labor de sauvament des valors artisticas, istoricas e culturaus dera Val d'Aran, preocupat coma ère pera dispersion des objèctes d'un cèrt interès. Ath madeish temps, amassa tamb d'auti patrons, aueren era bona escadença d'aquerir un istoric e nòble edifici: Casa Santesmases, torn deth generau Martinhon coma sedença dera Fondacion, que mès tard s'i crecèc eth Musèu dera Val d'Aran. 50 ans comprometuts tamb era societat aranesa e atau ac demòstren es diferents activitats amiades a tèrme.

Ua des sues seccions Amics de Montgarri, tanben començaue a caminar en an 1973, chagrinats per estat dera glèisa, rectoria e entorns deth Santuari de Montgarri, en tot començar en aqueth madeish an pera recuperacion deth tet dera glèisa que se trapaue en estat roïnós. An darrèr an, an anat apraiant tot eth conjunt e qu'aué en dia gaudim d'aguest paratge espectacular.

Qui tanben celèbre es 50 ans ei era Còlha de Santa Maria de Mijaran, que neishie eth dia 8 de seteme de 1973, ei a díder que baraue per primèr còp eth dia dera Mare de Diu de Vielha. Ath long d'aguesti ans, an passat pera Còlha nombrosi joeni e joeses interessats per mantier eth folclòre aranés.

Toti eri premanissen diferents accions tà celebrar tamb tota era societat aranesa. Hestejament que plan se meriten peth sòn trabalh ath long d'aguesti 50 ans. Felicitats!!!

Ei terrible!

Aué voi dedicar es mies paraules tà tota aquera gent qu'a patit eth tèrra-trem de Turquia e Siria eth passat 6 de hereuèr de maitiada, dormint toti eri, e qu'es imatges qu'auem podut veir, mos dèishen eth còr sarrat. Passen des 40.000 mòrts e eth nombre contunhe creishent, segontes era ONU se poirie doblar aguesta chifra, pr'amor que i a fòrça gent atrapada enes edificis enfonsats. Era setmana passada encara poderen rescatar a persones viues.

Enquia ara es ahèrs de rescat an estat malaisits, pr'amor que non podien auançar, ac auien de hèr pòc a pòc e escotant se sentien a bèth suberviuent. Ara ja i son es maquines e se va mès rapid en trèir eth tarcum. Un aute factor qu'a influït ena dificultat deth rescat an estat es baishes temperatures, atau ac an dit e voluntaris que i an anat.

Com pòt èster que non revisèssen es materiaus de construccion d'agues-tes bastisses qu'ara son en tèrra e òc, ara es autoritats turques detien constructors en tot investigar era inseguretad des edificis, massa tard non!

E en nord-èst de Siria encara pitjor e ath delà era ajuda umanitària detenguda ena termièra. Sonque mancaue açò despús de 10 ans que sobreviuen ara guèrra e a on ja i auie un pialèr de gent que depenie dera ajuda.

Per çò que diden es ONGs que son sus eth terren, recomanen hèr aportacions economicas abans de donacions materiaus, que tanben arribaràn. Milèrs de persones s'an quedat sense larèr e en plen iuèrn, viuen en campaments, refugis d'emergéncia, o enes carrèrs, enes coches; toti eri an de de besonh d'aigua, supòrt alimentari, materiau igiènic e medicau e a mès long tèrme era rehabilitacion e reconstruccion. Pensi tanben enes espitaus, era imatge deu èster terribla!

Salut mentau!

Tèrme qu'un temps ençà sentem massa soent, malerosament. Semble qu'ena actualitat ei una des preocupacions principaus des govèrns deth mon. Eth confinament e es restriccions pendent era pandemia accentuèren aguest problèma de salut publica. Era OMS la definís coma *un estat de benèster ena qu'era persona ei conscienta des sues capacitats, pòt afrontar es tensions normaus dera vida, pòt trabalhar de forma fructifèra e hèr ua contribucion ara sua comunitat*. Era salut mentau ei quauquarren que se trabalhe dia a dia, des dera vida vidanta e es relacions umanes. Ei plan important aufrir orientacion, atencion e supòrt as personas e as familhes.

Es trastorns mentaus an un gran impacte ena qualitat de vida des personas, pòden ath delà incrementar eth risc de patir d'agues malauties o generar discapacitats o dependéncia. Afècten er estat d'esperit, eth pensament e era conducta. Pòden derivar en ua depression o ansietat, entre d'agues, causa que les pòrte a hèr front ara estigmatizacion e era discriminacion que patissen. Ei un ahèr que se restaque en totes es etapes dera vida, des dera enfància, adolescéncia, adults e inclús ena vielhesa.

Per tot açò, ei ua prioritat entàs govèrns, qu'anarà acompanyada d'un increment enes pressupòsti entà potenciar es estratègies. Eth Departament de Salut determine es linhes directiues entà impulsar, planificar, coordinar e avalorar es actuacions a desvolopar ena promocion dera salut mentau. Eth sòn tractament enes mieis de comunicacion a d'èster rigorós, respectuós e responsable. Invertir en salut mentau ei ua inversion en ua vida e un futur melhor entà toti!

Eth Temps

Parlar deth temps ei pèrder eth temps! Famosa dita qu'a tota era rason. Parlar deth temps ei un bon tèma entà començar ua convèrsa. Pèrder eth temps ei ua bona manèra de guanhar-lo.

Eth temps ei un recors primordiau qu'auem toti e non tostemp lo sabem aprofitar avientament, era manèra en qu'administram eth nòste temps mos pòrte a ua manèra de víuer. Auem d'aprèner a administrar eth temps en tot identificar es prioritats, atau lo planificaram e guanhararam en benèster.

Tà tot i a un temps: temps entà nèisher e temps entà morir, temps entà parlar e temps entà carar (jo higeria tanben, temps entà escotar, qu'actuament còste respectar eth torn de paraula), e cada causa en sòn temps. Víuer eth moment intensament coma se siguesse eth darrèr, pr'amor qu'en aguest mon i èm un temps. Arren podem hèr tà arturar-lo. Coma didie Seneca: " tot mos ei alièn, sonque eth temps ei nòste"

Prumèr podem parlar deth concèpte *temps* per çò que hè ath fenomèn climatologic, mos informe de quin temps hè en moment actuau. Mès, tath mot temps li aplicam fòrça significats, i a plan dites, arreperveris que hèn referéncia ath temps, atau eth concèpte *ath mau temps bona cara*, dita que tiem entà recomanar a quauquarrés qu'afrontera bèth malastre tamb alegria e decision. O *auer eth temps ath dessus*, aqueth que voleríem entà acabar melhor ua activitat o simplement tà gaudir d'era. *Cada causa en sòn temps, coma era nhèu tath mes d'auents*, mos vò díder qu'ena vida cada causa en sòn moment. *Que cau préner eth temps com arribe e es sòs ath sòn cors*, es boni moments cau aprofitar-les quan arriben; e entà acabar auem tot just entrat ena primauera e coma ditz era dita, *tà Sant Jusèp tot audèth que bastís eth sòn castèth*, veiram s'eth bon temps permeterà ua naua organizacion!

Setmana Santa

Tamb era Quaresma arribe era Setmana Santa, que comencèc dimenge passat tamb era benediccion des paumes, ei un periòde de processons e passions. En aguesti dies s'acorròpen bères ues des celebracions mèns importantes des cristians, en tot commemorar es darrèrs dies de vida de Nòste Sénher, mèns tanben associat a minjars familhars coma ei eth dia de Pasca.

En an 325 eth concili de Nicea fixèc era data dera celebracion dera Pasca. A compdar d'aci cada país a anat bastint un ensem pròpri de celebracions, basant-se tostemp en relat evangelic. Maugrat es diferéncias de costums locaux, era finalitat principau ei era de celebrar era passion, mòrt e resurreccion de Jesús. Aquesta celebracion oscille entre es mesi de març e abriu, ja qu'era data s'establís a compdar dera prumèra lua plia de primavera, mèns es glèises d'occident e orient, tien d'auti calendaris coma eth gregorian o eth julian.

Era pauma a era sua origina ena manèra de coma receberen es judius a Jesús en Jerusalèm, que lheuauen paumes e rams de laurèr o d'olivèra entà dar-li era benvenguda. Ena Val d'Aran se portauen anticament rams de boish e tanben i penjauen mochets. Despús dera benediccion se plaçauen enes balcones pr'amor qu'era tradicion ditz que portaue sòrt e protegie des esperits dolenti. Tanben eth dia de Diuendres Sant que se celèbre era mòrt de Jesucrist, en Vielha i auie lòc era processon que recorrie es carrèrs ath torn dera glèisa e a on es hemnes vestides de rigorós nere e tamb mantelina, portauen era Mair de Diu e es òmes portauen eth sepulcre entorats pes alabardèrs (es armats). Eth dia de Pasca, peth maitin, un corròp de cantaires anauen peth pòble e en tot arturar-se cantauen cançons nomentades caramelhes.

Bona Pasca tà deman!!!

Era lectura

Aguesta dimenjada vam a celebrar ua auta diada de Sant Jòrdi, ei un dia plan magic e plen de lum, pr'amor que traparam estands de ròses, que de cada còp les podem crompar de diferenti colors non sonque era vermelha, e de libres a on s'auferissen es darrères publicacions, sustot.

Ei un bon moment entà començar era lectura d'un libre e lectura en aranés se pòt èster! cada an auem bèra nauetat e se non enes bibliotèques ne traparatz. Ara qu'es naues tecnologies invadissen es nòstes vides, era televison, es ordinadors e es telefons intelligents son plan presents, mos aucupen plan ores ath long deth dia, açò hèr que mos còste trobar estones entà liéger.

Enes infants cau qu'era lectura forme part des sues abitudes, pr'amor que s'a demostrat que i a ua relacion dirècta entre er abit lector e er exit escolar, es mainatges/mainades que son boni lectors an uns boni resultats academics, mielhore eth sòn vocabulari e ajude ena ortografia e redaccion.

Quan artenheim un libre que mos absorbís ei un plaser passar bèra ora somiant tamb aquerò que descobrim en libre. Liéger fomente er interès per conéisher, dar era oportunitat de parlar sus aquerò que i passe e crear judicis e motius de convèrsa, podem evadir-mos des problèmes, auer ua ment mès dubèrta ath mon que mos entornege, conéisher d'auetes manères de pensar e d'èster, per tant acceptar era diferéncia, major capacitat critica, desvelhe interèssi e aficions nau, en definitiua liéger ei ua forma de léser saludable que te transpòrte luenh. A trauès des planes des libres podem víuer aquerò que jamès auessem podut imaginar. I a libres que te deishen peada, son terapeutics. Liegem!!!

Sequèra

Mot que per desgràcia ja hè temps que venguem senten massa soent e ara fin a arribat. Ei ua anomalia climatologica transitòria ena qu'era aigua non ei sufisenta entà assolidar es besonhs des plantes e des animaues, includint es èsters umans. Era aigua ei un element indispensable entara vida. Es sequères e huecs, era pujada deth nivèu deth mar, es fenomèns climatics extrems o era pèrta de biodiversitat son de cada còp mès grèus e depen de nosati qu'adoptem un estil de vida mès sostenible e un respècte peth miei ambient. Aguesti factors produsissen un desequilibri entre era disponibilitat naturau dera aigua e eth consum que ne hèm es umans.

Patim longui periòdes d'abséncia de ploja, mès tanben, per contra, episòdis de plojes torrenciaus. Ath long dera istòria s'an patit es sequères e mès recentament en Catalonha podem nomenar es des ans 1973, 1985, 1988 e 2008, entre d'autes.

Vedem coma es temperatures son mès nautes e mès lèu cada an, non cau demorar ar estiu, factor meterologic que motive era baisha precipitacion, diden qu'era temperatura annuau mieja augmente 1 grad en Catalonha. Efècte que repercutís ena economia d'aqueri lòcs qu'aguesta se base ena practica dera agricultura de subsistència. Es ondades de calor pendent er iuèrn e era manca de plojes e nheuades, mos amien ara imatge de rius e lacs amendrits o secs.

Es científics que lideren aguesta investigacion concludissen que “er augment des sequères ei dirèctament relacionat damb er auanç dera crisi climatica, eth cauhament globau e es emissions de gasi damb efècte iuernacle”.

Per tot açò cau cercar solucions, mesures, estratègies, abans de qu'arriben!

Santa Quitèria

Deman eth pòble de Vielha celèbre eth sòn romieuatge en Santa Quitèria, ena boca sud deth Tunèl de Vielha. Ei ua mair de Diu martir deth sègle V, era sua festivitad ei eth dia 22 de mai. Ei invocada contra era ràbia. Era capèla ei deth sègle XII e forme part deth patrimòni der Espitau de Sant Nicolau des Pontells. Se bastic tamb era finalitat de contrarotlar eth transit des dus costats deth pòrt de Vielha. Ei ua tradicion que ven de luenh, coma fòrça d'autes que se celèbren enes diferents pòbles d'Aran.

Er Espitau de Sant Nicolau des Pontells siguec un refugi de montanha pendent fòrça ans. Erigit pendent era Edat Mieja per monges dera orde des templaris. Siguec Pere eth Catolic qui dotèc d'Espitau ara aubèrja a on i auie un espitalèr.

Tradicionauemt se hège eth pelegrinatge a trauès deth Pòrt de Vielha, actuaument encara i a valents e valentes qu'ac hèn. Se repartís era caritat deth pan e er hormatge e se benedís eth tèrme as quate punts cardinaus. Ena Val d'Aran ei costum enes romieuatges repartir era caritat.

Encara rebrembi es grops de familhes despartides pes prats un shinhau mèst tà baish dera capèla, amassades tà dinar en bona armonia e gaudint deth lòc. Er Ajuntament repartie ua ampolha de vin de Champanha a totes es familhes e a mieja tarde tath balh, aqui demoraue bèth music qu'ac tocau tot. I arribauen tanben pelegrins dera Alta Ribagorça catalana e aragonesa, i a agut tostemp bona relacion tamb aguesti pòbles vesins.

Ei de felicitacion veir coma es aranesi e araneses an volut mantier aguestes costums plan antiques, encara qu'ara sigue tamb d'autes expressions ludiques. Conservem-les e avalorem-les aguestes tradicions en tot transmetent-les a generacions a vier!

Governança

Después des darrères eleccions municipaus me semble ben parlar deth tèrme “governança”. Mot que s’era sua origina ei deth grèc, signifie de dirigir, conduir ua nau o un carro, mès posteriorament tara fin dera Edat Mieja e a compdar deth latin, eth son significat serie er art o manèra de governar.

Anticament se tenguie era expression de *bon govèrn*, qu’ei semblant mès qu’en realitat ei completament diferent. Ei a compdar der an 1990 quan se comence a utilizar entà designar era eficàcia, qualitat e bona orientacion en ua naua manèra de governar. Per tant mos pòrte a un nau cambi de paradigma enes relacions de poder.

S’analysam eth mot governança vedem que se centre enes persones que son implicades ena prenuda de decisions e ena sua implantacion, atau coma enes estructures de besonh entà implementar-les e entà garantir un bon govèrn. Per tant, cau ua vision estrategica damb ues institucions e ues airines efectiues, junhudes a ua transparéncia e inclusivitat ara governança, que garantisque era participacion ciutadana, elements essenciaus que generaràn damb succès reformes enes politiques publiques.

Ua bona governança ei plan importanta entath desvolopament economic, social e ambientau. Ei demostrat qu’ua milhor gestion publica, qu’age en compde autant es mancances coma es oportunitats de milhora, ajudaràn ena capacitat d’un govèrn dirigit a assoldar es sòns objectius. E s’ath delà se ten en compde era tecnologia e era innovacion entà ajudar-se e facilitar qu’es decisions e era planificacion des procèssi de transformacion, s’artenherà ua gestion avienta. Era governança en definitiua genèr un orde entà governar e dirigir era complexitat dera societat actuau. Bona governança entàs pròplèu quate ans!!!!

Hèsta d'Aran

Aué ei era Hèsta d'Aran, hèsta nacionau, se celèbre eth 17 de junh pr'amor de commemorar eth 32 aniversari dera restitucion dera maxima institucion aranesa, Conselh Generrau d'Aran, e era recuperacion deth nòste autogovèrn, se constituïc oficiaument despús des eleccions de 1991. Era Val d'Aran recuperèc es sues institucions un sègle e miei despús de que siguessen abolides (1834) tamb era creacion des províncies espanhòles en tot incorporar Aran ara província de Lhèida.

Importància entà Aran d'auer un govèrn pròpri que permete lutar per mantier e ath madeish temps protegir era nòsta identitat, cultura e lengua, entre d'auti hèts. Ath long dera setmana s'an organizat diferents activitats, entre eres i a era prepausa de guarnir es balcons tamb eth drapèu qu'eth Conselh Generau a aufrít, visites a Musèu o ar Archiu Generau d'Aran, exposicion sus es 10 ans des aiguats, liurament des prèmis literaris, e es actes pròpris d'aué tamb era recepcion des autoritats e baishada des pendons corresponents as terçons d'Aran entath Santuari de Mijaran a on s'autrejarà eth prèmi 17 de junh, qu'enguan requè enes grops de dances tradicionaus deth parçan, que ne son cinc còlhes, felicitats a totes eres per mantier ath long deth temps ua tradicion que ven de luenh.

Es terçons son ua division geografica pròpria d'Aran vigenta des dera concession dera Querimònia en 1313. Iniciaument èren tres demarcacions, d'aquiu el nòm de terçons: Garòs, Vielha e Bossòst, mès en sègle XVI cada terçon se subdividic en dus quedant es que son actuaument: Pujòlo, Arties-Garòs, Castièro, Marcatosa, Lairissa e Quate Lòcs. Bona hèsta!!!!

Aran, Catalunya e Occitania

Er aranés ei un caractèr identitari pròpri d'Aran, varianta dera lengua occitana, mès que per rasons istoriques forme part de Catalunya. Ei eth lòc d'Occitania a on aguesta lengua a arthenhut un reconeishment legau e ei oficiau en territòri e en Catalunya. Era lengua occitana ei rica e complèxa enes sues variantes.

Tamb era oficialitat der aranés en Catalunya, hèt istoric, constituís un reconeishment d'ua realitat lingüística, era dera Val d'Aran, e per tant an d'assumir era responsabilitat de garantir eth futur dera lengua d'Aran. Ath long des sègles es catalans e es occitans an mantengut relacions res-tacades tamb era politica e era cultura, en tot compartir parallelismes istorics.

Ei ua tèrra deth nòrd des Pirenèus e per tant junhuda a Cominges o Co-serans ath long deth temps, tanben eclesiasticament Aran a estat per-tanhent ara diocèsi de Cominges enquiath sègle XIX. Pera sua gessuda naturau, en tot seguir eth riu Garona, es activitats economiques tanben an estat junhudes as tèrres occitanes. Mès er occitan non a estat ben vist quan eth francés a dominat territòri occitan. Era cultura occitana ei ua cultura millenària e compde tamb ua literatura era mès esplendorosa dera Euròpa medievau.

Era situacion lingüística en estat francés non permet ua oficialitat der occitan, mès òc que permet un ensenhament enes escòles nomentades calandretes, escòles privades e de tipe associatiu, enes escòles bilingües e en bèri collègis permeten era transmission lingüística.

Aran ei ath miei, e non auem era madeisha situacion ne deth catalan ne deth francés, atau que mos auem d'espavilar tà mantier er aranés!

Era Montanha

Auem d'auer respècte ara montanha! Açò ei lo que passèc era dimenjada pasada en Aran, tamb era celebracion dera UTMB, un trail running enes nòstes montanhes. Tot comence tamb era celebracion dera tresau edicion d'aguesta corsa, qu'a comptat tamb 5.400 corredors/es de 80 païsi, entre eri tanben i cau comptar un pialèr d'aranesi/es que i participèren, fòrça felicitats a toti eri, valenti! I a diferentes modalitats de carrèrs: Torn dera Val d'Aran (VDA), Camins de hèr (CDH), Peades d'aigua (PDA), Experiéncia d'Aran (EXP), Baqueira Beret (SKY) e ua darrèra carrèra entà voluntaris (TR2). Dues d'eres aueren d'èster anulades pr'amor dera fòrta tronada tamb pèira, relampits, ploja e aire, que mos afectèc diuendres de ser, era organizacion ac decidic e que siguec ua bona causa, toti es corredors poderen tornar tamb es sues familhes, non sense abans auer patit eth bronir dera montanha. Felicitacions tà toti/es es participants.

Ei ua corsa comprometuda tamb eth miei ambient, sonque cau campar es sues bases en aguest apartat, despús ja ei era consciéncia de cada un, mèns en generau cau díder qu'es participants an estat respetuosi.

I a un interès creishent per espòrt e era salut ena societat. De cada còp i a mèns activitats qu'eth sòn objectiu ei apropar-se ath miei naturau, tà poder conéisher tot aquerò que mos aufrís. Entà gaudir dera activitat ei important abans conéisher es nòsti limits e ei important portar un equipament e materiaus minims entà realizar quinsevolh activitat ena montanha. Era montanha ei tan polida coma perilhosa. Era montanha mos parle tostem, mèns non sabem escotar-la!

Lengua Viua

Deman eth collectiu Lengua Viua torne a organizar era 29 au. *Corsa Aran per sa lengua*, jornada que reivindique er usatge, sustot, sociau der aranés, era lengua d'aguet petit territòri.

Coma cada an, es participants comencen a caminar peth maitin, en tot gèsser tàs 11:30 ores de Les e de Montgarri e a mesura que passen pes diuèrsi pòbles d'Aran se i higen d'auti caminaires. Mès tanben i a era gessuda deth Pòrt de Vielha qu'ei liura pr'amor des sues caracteristiques, un pòrt de montanha. Toti eri pòrten elements identificatius dera corsa: ua samarreta plan atrasenta e drapèus d'Aran, mès tanben es sies terçons corresponents qu'un còp ena plaça se monte un puzze en tot formar era mapa d'Aran e ua clau tàs tres tèstes dera corsa. Aquesta represente eth lèma der escrivan occitan Frederic Mistral: *qui ten era lengua, ten era clau...* Tath torn de mieja tarde s'arribe ena Plaça d'Aran en Vielha entà hestejar toti amassa, petiti, joeni e grani, qu'er aranés non se tòque e ath torn deth monument ara lengua, dançam ath son dera musica deth grop occitan Nadau.

Era situacion der aranés ei delicada aué per aué, per aquerò mès que jamès, auem de besonh d'ua jornada coma aquesta, entà conscienciar ara poblacion d'Aran a tier-la, a auer un respècte per era, lengua tenguda pes trobadors e trobairitz, que s'a mantengut ath long des ans, des deth sègle XI, ath delà des influéncias des autes lengües.

Ei ua característica pròpria nòsta e per açò tanben auem un govèrn diferent ara rèsta deth territòri de Catalunya, ei un Conselh Generau. Èm nosati e nosates es que mos cau persutar tà qu'er emplec der aranés si-gue de cada còp mès viu. Ei ua lengua oficiau en tota Catalunya!

Amics de Montgarri

Dimenge passat celebrèrem es 50 ans des Amics de Montgarri. Ei ua associacion d'amics que s'amassen entara recuperacion dera glèisa de Montgarri, era rectoria e eth sòn entorn. En an 1973 un 2 de junhsèga pendent eth romieuatge, dus gojats vederen qu'en tet i auie un bon horrat, aguest siguec eth causant de tot, pr'amor que decidiren qu'ac calie apraiar abans de que se maumeter-se eth Santuari dera Mair de Diu de Montgarri. Bastissa deth sègle XVI construïda sus ua capèla deth sègle XII.

Comencèren a recuélher sòs enes pòbles de Pujòlo e d'Arties e Garòs, mès non n'i auec pro e gràcies ara implicacion des rectors des parròquies e deth Bisbat d'Urgell artenheren hèr front ada aqueres prumèras despenes dera predita reparacion. De despús an agut eth supòrt economic de fòrça particulars e entitats deth país e de dehòra.

Ath long d'aguesti ans, pòc a pòc, s'a anat restaurant tot eth complèxe, Santuari e Refugi, tà qu'ara pogam gaudir d'aguest lòc tant emblematic, fòrça visitat e lòc de pas entre Aran e Pallars. Se trape a 1645 mètres e plaçat en Naut Aran. Eth refugi de montanha junh es refugis francesi tamb es des Pirenèus.

Anticament i auie un pòble, ara sonque podem veir es rèstes de bèra bòrda, mès que siguec abandonat pendent es ans seishanta, pr'amor des condicions de vida, aluenhat de d'auti pòbles e sustot pes fòrtes nheudes en iuèrn, qu'ara a recuperat vida gràcies ath torisme autant en iuèrn coma en estiu.

Cau arregraïr era vision qu'aueren aqueri dus gojats hè 50 ans, pr'amor qu'auem recuperat un endret capdau deth nòste patrimòni religiós, culturau e paisagistic. Fòrça felicitats Amics de Montgarri!

Agost

S'acabe eth mes d'agost, eth ueitau mes der an e qu'a trenta un dies, per norma seguint era serie, tocaue èster de trenta, pr'amor que junhsèga tanben ei de trenta un. Existís ua legenda que ditz que pr'amor qu'aguest mes hè aunor ath nòm der emperaire roman Octavi Augusto e que siguec eth qui determinèc treir-li un dia ath mes de hereuèr, mes de Iulius, tà guanhar-lo eth. Semble èster que des de Julio Cesar, 45 ans AC, ja ère de trenta un dies!

Moment en qu'es toristes tornaràn tà casa sua e es nòsti, es deth país, tornaràn pr'amor que cau començar a premanir eth nau cors des mainatges, qu'enguan comencen abans, e era tornada ath trabalh, ara rutina, ... qu'entà uns serà positiua e entà d'auti, coma se les a hèt cuert, non les shaute bric tornar-i.

Auem agut ues temperatures que non an estat normaus en Aran, portam un parelh d'ans qu'arribam a uns grads non abituaus. Mantier-se a 34/35º a estat era tonica de fòrça dies d'aguest mes d'agost. Auem gessut enes notícies deth temps, causa que generaument passe en iuèrn mès non en estiu. Ei vertat qu'eth cambi climatic i deu d'influïr! Es estiuejants an podut gaudir dera montanha e des petiti pòbles, pr'amor que non a ploigut cap dia. N'auem agut fòrça visitaires, qu'auràn coneishut eth nòste petit país e que demoram se n'empòrten un bon rebrembe tà tornar. Restacam eth mes d'agost damb er estiu, era plaja, eth solei e coma non damb era calor. Semble que pendent aguesta dimenjada ja baisharàn es temperatures e dilhèu tanben arribaràn es tronades, veiram. Passetz un bon dia e acabetz d'aprofitar aguesta darrèra setmana d'agost, seteme ei aqui!

Era Hèsta Major

Coma era màger part des pòbles pendent er estiu, se celèbre ua festiuitat tradicionau qu'ei era Hèsta Major. Ager comencèc era de Vielha dedicada ara Mair de Diu de Mijaran, punt de trobada dera comunautat locau. Semble èster qu'era origina des hèstes ven des deth sègle XIII. Eth hèt d'èster en aunor a un sant patron o ua patrona, implique qu'era religion i ère presenta. Per açò tanben ei tradicion baishar en profession, en tot portar era Mair de Diu e eth pendon de Vielha, entara glèisa de Santa Maria de Mijaran, rèstes d'un monastèri d'origina romanica de començaments deth sègle XII a on enquia 1936, que siguec detruït en tot èster tengut coma polvorin, se i venère era imatge dera Mair de Diu de Mijaran, causa que non a impedit que pendent ans se i hesse era celebracion enes roïnes. Actuaument i a bastit un edifici modèrn ath cant e ei a on se i celèbre cada 8 de seteme er acte centrau e d'inici dera hèsta: missa solemna, des de 1999.

Aguest edifici religiós ei plaçat en un lòc denominat Mijaran, siguec fonadat per Sant Pauli d'Aquileia en sègle VIII o ben de Carlemanh en sègle IX sus un aute edifici pagan, segontes tradicion. En aquest monastèri tanben se i amiauen a tèrme es actes politics mès importants dera Val, coma es amassades des governadors nomentats peth rei e que i jurauen de salvar e respectar es privilètges des abitants. Aué en dia encara se i consèrven dues absides, ua d'eres semicirculara.

Pendent cinc dies, tot començant eth dia 7 tamb eth nomentament des Fradins e Fradines dera Hèsta e seguit d'un complèt programa tà gaudir grani e petiti pendent aguesti dies. Festiuitat qu'acuelh ar entorn dera taula a familhars e amics. Bona hèsta a toti/es!!!

Era Còlha

Aguesta dimenjada passada venguem de celebrar es 50 ans deth grop de dances folcloriques era Còlha de Santa Maria de Mijaran. Aguesta neishie e barauè per prumèr còp, un 8 de seteme de 1973 tamb motiu dera Hèsta Major de Vielha. Mès abans siguec de besonh un temps entà cercar es dances, era musica, premanir era ròba e es dies d'assag. Tot açò gràcies ath trabalh de dues persones, es senhores Lolita e Angelina e sense desbrembar a Cisco de Vilac tamb era sua acordeon siguec ua pèça capitau. Gràcies peth vòste trabalh.

Pendent aguesti ans s'a anat evolucionant, se comencèc barant dances mès populares e tradicionaus coma podie èster era Morisca o eth Puntet, mès gràcies ara recèrca e ath rebrembe de gent grana, s'an introdusit fòrça d'autes dances en repertòri.

Ei dejà tradicion barar enes hèstes majors des pòbles, en eveniments importants que s'amien a tèrme en territòri e coma non, enes escambis tamb d'auti grops e en festivaus que i èm convidats, ei atau qu'auem recorrut fòrça lòcs de Catalunya, Espanha o er estrangèr en tot portar era nòsta tradicion ben luenh.

Pogui díder que gràcies ath trabalh d'aguesti ans, s'a artenhut formar ua grana familha, coma s'a demostrat en aguest darrèr espectacle e atau se cante en sòn recent Imme estreat, un imme que recuelh perfèctament eth sentiment des persones que ne formam part. Tanben cau arregraïr er ahèr des musicaires, trabalh excellent, tostemp i son aqui.

Era paraula "Còlha" se cercam eth sòn significat te ditz, entre d'auti, *qu'ei un grop d'amics o companhs d'ua activitat*, mès ei ua paraula curiosa, tamb un sentit mès ample, que convida a compartir e que i èm liurament. Açò hèm era Còlha de Sta. Maria de Mijaran amassar-mos a trauès des dances un bon pialèr d'amics!!!!

Eth teletrabalh

Pr'amor dera Covid, eth govèrn aprovèc era prumèra Lei de teletrabalh, un nau sistèma de trabalh, qu'encara que ja se practicaue a menor esca-la, aué a vengut entà quedar-se. Arraïtz d'açò a gessut tota ua norma-tiua: decretès, reiaus decretès, resolucions, instruccions, normes, etc. entà regular tot aguest metòde de cambi autant ena administracion publica coma ena empresa privada.

Eth teletrabalh a d'èster pactat entre eth trabalhador e era empresa, s'a de signar un acòrd a on constaràn es oraris, eth materiau de besonh tant d'equips coma d'airines, despenses, quin percentatge de teletrabalh e quin de presenciau, en fin ua auta manèra de trabalhar qu'a estat possible gràcies ara introduccion des naues tecnologies, sustot des mieis in-formatics que permeten ua bona comunicacion e de forma luenhana. Sonque ei de besonh un PC, internet, un mobil e ua camerà digitau entà començar a trabalhar, non cau ne ua taula, se pòt trabalhar inclús anant en bus, en trèn o en avion e en quinsevolh moment.

Causa qu'a permetut ua conciliacion familiar, abans sonque podíem demanar ua reduccion de jornada. Segontes er INE (Institut Nacionau d'Estadistica) eth grop d'edat que mès ac demane son es de 35 a 44 ans, grop que coïncidís tamb es persones que comencen a formar ua familha e tamb hilhs a cuedar. Eth hèt de non auer-se de desplaçar tath lòc de trabalh a on se i demore era màger part deth dia, aufrís ath trabalha-dor mès temps entà èster tamb era sua familha. Diden qu'era possibilitat d'organizar-se er orari des de casa e un còp solucionats es imprevistis familhars, se tradusís en ua major productivitat pr'amor qu'es ores de trabalh seràn entà auançar en ahèr!

Lei animalista

Era Lei de Benèster Animau 2023, regule era proteccion des drets e eth benèster des animaues, aprovada eth 16 de març de 2023 en Congrès e entre en vigor a compdar deth passat 29 de seteme.

Coma resumit d'aguesta lei, eth sòn objectiu ei protegir e palliar, conscienciar e castigar es actes contraris ath benèster animau. Tradusit açò en penes e multes mèns dures en matèria de maltractament e en abandon animau. Afècte as que conviuen en ua casa e ad aqueri animaues silvestres que se trapen en captivitat.

Ei plan ben que gesquen leis d'aguesta natura, mèns cau demanar-se perqué tanta gent i son en contra, academics, biològs, veterinaris, protectores...??? Ei ua lei qu'a vist era lum, mèns i a normes que non s'an aplicat, per exemple eth cors qu'an de hèr es proprietari de gossets, sigue eth que sigue, o era assegurança de responsabilitat civiu, e d'autres que per ara an quedat arturades.

Ua lei qu'a provocat inquietud entre es proprietari de mascòtes, que son es que patissen es conseqüències d'ua norma que non s'a prenut en consens e que s'aprovèc de manèra pressada, causa qu'a provocat un màger nombre d'abandons, hèt contrari ad aquerò que pretenie era lei. Gent que non vò pagar ua assegurança o hèr eth cors. Quan reaument s'aplique era lei, pensi que serà dificil de contrarotlar, mèns genèrè maufisança pr'amor que es penes e multes son plan nautes.

Abans dera lei ja i auie comunautats autonomiques qu'ère obligatòri méter un chip d'identificacion e èster registrat, principaument gossets e gats. Tormam a èster tostemp en madeish lòc, s'establissen es leis des d'un burèu mèns era realitat qu'ei ua auta!!!

Castanhada o Halloween?

“Aquiu lo nomenten Halloween, aciu Castanhada”, sò complètament d’acòrd tamb aguesta frasa e pendent aguesta darrèra setmana l’auem sentut plan viatges. Mentres enes païsi anglosaxons celèbren eth Halloween eth dia 31 d’octobre, nosati auem era nòsta pròpria hèsta populara laguens deth cicle der iuèrn: era castanhada. Pendent aguest dia, familhars e amics s’amassen entà minjar castanhes, panelhets, truhes doces, fruta confitada e entà béuer moscatelh o vin doç.

Tara fin deth sègle XVIII apareishec era figura dera castanhèra, sustot enes ciutats, qu’èren e son venedores ambulatòries de castanhes, e atau ath demòstren es cançons tradicionaus aprenudes pes mainatges e mainades ena escòla, pr’amor qu’ei ua des quate hèstes que celèbren, amassa tamb Nadau, Magràs e Sant Jòrdi.

Era soleta causa que junh es dues tradicions ei era mòrt, moment de recuelhement e de rebrembe entàs que ja non i son. Mentres qu’era castanhada ei un rituaiu d’origina funerària ena que se commemore as difunts, e era de Halloween, ei ua hèsta d’origina pagana, mès se transmet d’ua manèra mès ludica, tamb un naut grad d’umor nere, atau ac demòstren es persones que se travestissen de personatges tenebrosi.

Tamb eth temps es dues hèstes an arribat a èster, principaument, un gaudi entara mainadèra e podem díder, per çò que auem podut veir pes carrèrs deth pòble, que Halloween aquerís mès adèptes pr’amor qu’acomplís es madeishes foncions qu’era castanhada e Tot sants. Es dues i son tà quedar-se, ua tamb era castanha e era auta tamb era coja e es titassi coma eth major reclam.

Non desbremem era cançon dera *Castanhèra que ven castanhes dera montanha ena plaça dera ciutat...*

Naues tecnologies

Es naues tecnologies an arthenhut un papèr plan important ena vida de toti, mè s tanben mos pòrten mau de caps!. Hè uns dies que tornam a sénter enes mieis de comunicacion er emplec d'aguestes enes aules des collègis. Era escòla non a estat ath marge, senon que des deth prumèr moment i a apostat per introdusir-les: ordinadors, taulettes, projectors, pantalles tactils e mobils entre d'autes. Ara despús d'uns ans ja tenguts coma abituaus enes aules, cau tornar a reflexionar sus era sua preséncia.

En Catalonha es centres educatius an autonomia entà decidir sus er emplec deth mobil, airina que produsís polemica, mè s centres an ara sua disposicion ua sòrta de documentacion que les amie ad aquera reflexion. Èm en ua societat cambianta e per tant repompís ena escòla e en aguesta linha calerie aprigondir e analizar es possibilitats qu'auferissen es mobils ena milhora dera practica educatiua. Es centres son capables d'adaptar-se as nauèr rèptes qu'auferís eth sègle XXI, mè s sense enludernar-se, tot ena sua mesura, tamb un usatge responsable, coma dar-li responsa ara utilizacion d'aguesti dispositius que milhor que siguen de supòrt, que servisquen de motivacion entà bèri escolans e ath madeish temps permeten introdusir naues metodologies qu'afavoriràn es aprendissatges.

Coma ditz er Informe annau 2023 dera Unesco que per un costat es tecnologies digitals pòden milhorar era implicacion der escolanat, mè s tanben i a risques, ja qu'un usatge excessiu pòt auer un impacte en rendement academic. Era proïbicion deth mobil en classa s'esten per Euròpa a compdar der 1 de gèr de 2024, païsi coma Itàlia, Olanda, França... I cau tornar a persutar, er ahèr ei plan fonamentau, ja qu'influís ena educacion dera nòsta mainadèra!!!

Er esquí

Començam era tempsada d'esquí en Aran tamb era dubertura era dimenjada passada dera estacion de Baqueira- Beret. Era nheuada dera setmana passada e era baishada de temperaturas a dat pas a poder hèr nhèu e perméter qu'era estacion daurisque es sues pòrtes, tamb emocionantes nauetats en tot milhorar es installacions e es servicis qu'aufrís.

Açò signifie qu'eth territòri ei prèst, ua naua oportunitat entath sector toristic. Ei un des motors economic e laborau. E ara se presente aguesta setmana dera Purissima considerada coma ua des cites classiques deth torisme que practique er esquí o quinsevolh auta activitat restacada tamb era nhèu. Era coïncidència en calendari de dus dies festius entre setmana, dimèrcles e diuendres, permet hèr plan combinacions entà hèr ua escapada entath Pirenèu, causa qu'afavorirà as servicis de restauracion, ath comèrç, ara madeisha estacion e ad aqueres empreses dedicades ath torisme deth territòri.

Es comarques de montanha aufrissen en sòn enseu, uns importants atractius naturaus: paisatge, rius, bòsqui e nhèu entre d'outes, que son es recorsi basics dera aufèrta toristica. Es aranesi podem èster erosi d'auer ua estacion que mos permet gaudir d'un entorn naturau fantastic, tractat de manèra sostenible, apròp de casa, es nòsti mainatges se divertissen tamb era nhèu e aprenen a convíuer tamb era. Er iuèrn ei long en Aran, mèu era practica der esquí daurís ua hièstra ar espòrt. Un espòrt qu'en familia, tamb amics o solet, ei plan beneficiós entath organisme, dident que libèr de tensions e redusís er estrès. Esquiar ei un exercici plan complet. Dus en un: gaudís dera montanha e suenha era tua salut!

Drets umans

Eth passat dia 10 de deseme celebràuem es 75 ans dera signatura dera Declaracion Universau des Dets Umans de 1948. D'alavetz ençà òc que s'a auançat, mès encara i a causes per hèr. Ara ei eth moment entà reflexionar sus es nauï rèptes que cau hèr front pr'amor qu'ei evident qu'an cambiat fòrça a long d'aguesti ans, atau s'a auançat en diferenti encastres coma en tecnologia, en medicina, miei ambient, expression sociau e politica, entre d'auti.

Siguec eth prumèr còp, despús dera dusau Guèrra Mondiau, qu'era comunitat internacionau se metie d'acòrd en un ensem de valors e reconeishie qu'es drets umans son inerents en totes es persones de quinsevolh lòc. Es 30 articles que compausen era Declaracion, aufrissen es principis e es blòcs des conveccions de drets umans, tratats e d'autres airines juridiques actuaus e futures, entre eri podem trapar que toti/es auem eth dret ara educacion, a ua remuneracion justa, a un trabalh, dret ath vòt, ara viuenda, ara atencion sanitària, libertat d'expression e respècte mutuau sense distincion de genre, etnia o religion, mès aguesti drets òc que s'an arthenhut per part de fòrça gent, mès entà d'auti ei inaccessible.

Podem víuer actuaument situacions de conflictes violents, desigualtats, discriminacion, etc., causa que de cara ath futur calerie cercar solucions entà arténher aquera promesa dera Declaracion de libertat, igualtat e justícia entà toti/es. Ei prevista ua amassada de naut nivèu en deseme de 2023, organizada pera Oficina de Naut Comissionat des Nacions Unides entàs Drets Umans en collaboracion tamb eth Govèrn de Soïssa entà debàter, demorem qu'es compromisi e idèes globaus que s'arthenhen siguen beneficoses e inclusiuas entà toti/es!!!

Adiu 2023!

Deman acabam er an 2023 e vam a celebrar, a londeman, era entrada de un aute an. Començauem er an tamb era debilitacion dera pandemia Covid'19, encara que s'anat mantenguent, mès sense es madeishes conseqüéncias o efèctes e deishant d'èster ua emergéncia sanitària mondau. Auem viscut era invasion rusa d'Ucraïna, era guèrra civila birmana e diferenti còps d'Estat, conflictes armats, crisis politiques e en octobre esclatèc eth conflicte israelian-palestinian.

En Catalonha se celèbre eth centenari deth neishement de Victoria dels Angels, Antoni Tapies o Lluís Domènech Montaner, o es 900 ans des glèises de Sant Climent de Taüll e de Santa Maria de Taüll, entre d'aute efemerides.

An Josep Vallverdú Aixala, 100 ans deth sòn neishement en Lhèida, poèta, dramaturg, lingüistica, traductor e assagista. Es 150 ans deth neishement de Ròsa Sensat Vilà, mètira, pionèra dera renovacion pedagogica e promotora dera formacion des hemnes.

En Aran auem celebrat es 50 ans d'Amics de Montgarri, 50 ans dera Fondacion Privada deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, 50 ans dera Còlha de Santa Maria de Mijaran, 25 ans der Archiu Generau d'Aran o era celebracion, tamb ua exposicion, des 10 ans des aiguats deth 18 de junh. Er an 2022 se declaraue An Sandaran, entà commemorar eth 80 aniversari dera sua mòrt, mès a estat enguan quan s'a dat a conéisher eth hons Sandaran entre es escolans d'Aran, ua auta figura subergessenta dera lengua e cultura araneses.

Ara en començar er an 2024 tornaram a celebrar efemerides tamb er objectiu de recuperar, hèr a subergésser e divulgar era memòria de personalitats e eveniments istorics, artistics, culturaus o scientifics qu'an deishat tralha a long des ans. Eveniments plan importants entà rebrembar. Erós an nau!!

Seguim...

Hè uns dies s'acabèren es hèstes de Nadau, dies de crompes, dinars, presents, visites de familhars e d'amics, anar d'un lòc entà un aute. Bèri uns ja auem trèt eth Presèp, er arbe, es lums, d'auti demoraràn enquiath dia dera Candelèra, 2 de hereuèr, coma ditz era tradicion. Coma per art de magia an passat es dies e còste tornar ara normalitat!

Ara seguirè tamb eth mèn ahèr des der Institut d'Estudis Aranesi- Aca-dèmia aranesa dera lengua occitana, des dera Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran, des de Lengua Viua, des dera Parròquia o des deth Conselh Generau d'Aran, coma non, trabalhant tostep peth mèn petit país, Aran, en tot aufrir eth mèn graet de sable en desvolopament, promocion, recèrca, milhora, dera nòsta lengua, cultura o istòria, atau coma arténher, de mès en mès, eth benèster des persones.

Assistirè a amassades, escotarè naues prepauses, aportarè idèes, premanirè activitats. Seguirè celebrant eveniments com aniversaris, batialhes, maridatges, sopars tamb familia o amics. Realizarè bèth viatge, bèra gessuda esporadica, encara que sigue tà crompes o visites mediques. Tanben me traparè tamb bèth "espant". Ei era vida vidanta, tamb inesperats viraments pendent aquest recorrut pera vida. Seguirè suenhant dera mia familia, gaudint des arrehilhes.

Escrui en prumèra persona, mès de ben segur que quinsevolh lector/a se i pòt identificar, sonque cambiant eth nòm dera institucion o ens que represente. Aquest ei eth mèn desir entad aquest nau an, que seguim, aumens, coma enquia ara, qu'eth víuer non sigue ua rotina, que cerquem tostep aquerò que mos aumplís e mos hè erosi. Endauant!!!

Son tempsi...

Viuem un temps en qué era ciudania vò participar mès dirèctament en ahèrs que les afècten e vòlen qu'era sua votz sigue escotada. Mos trapam tamb problèmes complèxes que requerissen ua cooperacion de toti, entà hèr-mos fòrti.

Son tempsi que cau auer en compde ara ciudania deuant de decisions, auançar entà un modèl mès democratic. Era sua participacion amie entà un sentiment mès fòrt d'apertie a un lòc, ath madeish temps un màger compromís e responsabilitat.

Era participacion ciudana permeterà hèr milhors politiques e de mès qualitat, es decisions qu'afècten era gestion publica milhoraràn, pr'amor qu'era vision des ciudans ac enriquirà. Auem uns joeni premanits, er accès ara informacion e er usatge des technologies dera comunicacion les permet auer ua opinion pròpria.

Es politiques deth sègle XXI ja non se pòden concéber sense aguesta participacion en dessenh des madeishes, non se conformen tamb era possibilitat de participar ena eleccion des governants, vòlen anar mès enlà. Mès s'a observat que darrèrament, aguesta afirmacion non ei era realitat, era participacion e implicacion a amendrit. Non hè pas guaire Catalonha ère per deuant dera rèsta der Estat, eth modèl associatiu qu'auie ère fòrt e dinamic, mès tanben ara ei en dobte. Qué passe? Es estudiosi der ahèr opinen qu'era penetracion sociau en determinades organizacions ei un hèt inqüestionable, per açò era democracia actuau non atrè a fòrça sectors dera poblacion; entre es joeni podem díder qu'es gojates se mòstren mès participatiues qu'es gojats, causa qu'ena generacion adulta càmbie. Auem de parlar d'un cambi prigond enes formes de participar. Calerà trabalhar entà tornar-les a recuperar!!!

Magràs

Eth mes de hereuèr, dera Candelèra enquia dijaus gras o lardèr, qu'ei temps de Magràs. Ei era prumèra hèsta populara der an. Magràs un eveniment qu'ena Val d'Aran a un costat de tradicion e un aute d'adaptat as nauï tempsi. Balhs de titassi o passaviles an lòc en aguesta hèsta pagana, a on i an cabuda era trufaria, era satira, er excès o er atreviment.

Un des lòcs que manten era tradicion, qu'a estat recuperada non hè pas massa ans, ei Canejan tamb es Barbacasi. Ena vrespada es joeni deth pòble, vestits tamb pèths, desfilen pes carrèrs de Canejan e enes mans tien ues tèdes entà espantar es esperits dolenti, diden! Ath delà des pèths, tanben pòrten còrnes d'animaus e ena cintura les pengen esquèras entà hèr tapatge a mesura que recorren es carrèrs. En un començament, anticament, èren es pastors es que se travestien atau.

En Aran tanben ère tradicion de qu'es joeni anèssen pes cases deth pòble en tot demanar quauquarren entà minjar o entà premanir crespèths, que despús toti amassa s'ac minjauen. Actuaument, segontes conden es istoriadors, sonque s'amie a tèrme en pòble de Les.

En d'auti pòbles i a ua passavila, peth maitin gessen era mainadèra des escòles tamb era sua disfressa que cada an a ua tematica e pera tarde era rèsta dera poblacion, acabant en un sopar e balh. En aquerò que òc se coïncidís, ei en judici e era crema deth pipòt de Magràs ena plaça, pr'amor que diden qu'ère un senhor que li agradaue plan era broma e que manaue mentre duraue era hèsta. Mès era gent cansada de veir-lo hèr malahètes, siguec conduhit deuant d'un jurat popular, e ei condemnat a morir penjat e ath delà cremat. Adiu praube, praube Magràs!!!

Dia internacionau dera lengua mairau

Eth passat dia 21 de hereuèr se celebraue eth dia internacionau dera lengua mairau, tamb er objectiu de preservar e protegir totes es lengües e dialèctes que se parlen en mon.

En 2007 era Assemblada Generau des Nacions Unides proclamèc aguest dia, encara qu'extraoficialment se celèbre des der an 2000, quan eth Secretari Generau dera ONU, Kofi Annan, apuèc era celebracion en sòn discors. Aguest eveniment ei degut a qu'eth pòble Bengalés, en an 1952, quan ère en carrèr celebrant eth dia deth moviment dera lengua Bengalin, siguec atacat per exercit de Pakistan. Fòrça d'eri sigueren assassiats, mès se mantengueren hèrms en tot deféner eth sòn dret universau de poder-se expressar ena sua lengua.

Era lengua mairau ei aquera que prumèr aquerís ua persona en nèisher e que despús ei era airina de comunicacion que ten. Vedem tamb preocupacion com a nivèu mondiau van desapareishent lengües e dialèctes de manèra tarrabastosa. Diden estudis hèts, que cada dues setmanes morís ua lengua e tamb era tot un patrimoní culturau. Per açò ei de besonh deféner es drets des societats multilingües, ei un dret universau que represente era identitat e era idiosincrasia des pòbles. Maugrat açò, n'í a fòrça d'eres en perill de desaparéisher degut a transformacions sociaus e culturaus, causa que mos hè a pensar qu'era sua incorporacion en sistema educatiu, eth sòn emplec sociau, tenguda enes mieis tecnologicis, mieis de comunicacion... son elements indispensables tà mantier ua lengua, esturment mès poderós entara preservacion e desvolopament deth patrimoní culturau d'un lòc. Nosati que n'auem ua pròpria avalorem-la coma se merite e tiem-la sustot!!!

Era Hemna

Era luta dera hemna pera sua participacion, pera sua igualtat tamb er òme ena societat, contunhe en pè. Tamb era jornada d'ager, 8 de març, se vò rebrembar qu'en plen sègle XXI, encara non i a cap país en mon qu'age obtengut aguesta paritat de genre.

S'a progressat fòrça a long d'aguesti ans, ei evident, mès non ei sufisent. De ben segur s'a arthenhut eth reconeishment des drets, dera promocion, dera proteccion legau... i a agut cambi, gràcies a societats modèrnes es condicions an milhorat, mès encara i a païsi qu'es hemnes non pòden escuèlher espòs o mainades forçades ath matrimòni, hemnes obligades a escotar ath sòn òme, còdis legaus que non ajuden bric a auançar.

Enguan era "ONU Mujeres" era organizacion des Nacions Unides dedicada ara igualtat de genre e er empoderament dera hemna, a establith aguest an eth lèma: Finançar es drets des hemnes entà accelerar era igualtat. Garantir es drets des hemnes e mainades en toti es encastres dera vida ei era soleta forma d'assegurar un desenvolopament sostenible. Er actuau sistèma economic afècte as hemnes, sustot ad aqueres que patissen multiples discriminacions. Invertir enes hemnes ei un imperatiu des dera vision des drets umans e factor principau tà crear societats inclusives.

En 1910 arraitz d'ua conferéncia internacionau en Copenaga ara que i assistiren mès de 100 hemnes vengudes de 17 païsi diferents, gessec era alemana Clara Zetkin qu'ei era qu'auec era idèa de celebrar un dia dera hemna a nivèu globau e era prepausa siguec aprovada. Per tant, junher-mos entà transformar aguesti desafiaments en oportunitats e har gar un futur milhor!

Vacances

Comencen ues naues vacances de Setmana Santa. Ua setmana que fòrça gent aprofitarà entà descansar o non, se mès non, desconnectar deth trabalh diari, pr'amor que son es prumèrs dies hestius des deth Nadau. Començaram tamb eth dimenge de Rams, o dia dera Palma, e acabaram tamb eth deluns de Pasca, non totes es comunautats autonomiques an aguest deluns de hèsta. N'i aurà que gaudiràn de tota era setmana e d'auti començaràn es vacances eth dijaus. Es uns anaràn entara montanha a hèr es darrères baishades d'esqui, ja que se barraràn lèu es estacions, o s'eth temps ac permet pr'amor qu'enguan son plan d'ora, anaràn a hèr bèth circuit pes camins deth nòste territòri e coma non, se hè bon tara plaja, tanben ni aurà que decidiràn anar a conéisher bèth cornèr de quauque lòc en estrangèr.

Eth deluns de Pasca minjaram era “Mona” qu'era sua origina ven des deth sègle xv e qu'a anat evolucionant a long des ans. En Aran la minjàuem eth dia de Pasca, mès seguint era tradicion de Catalonha, de mès en mès s'a passat ath deluns. Generaument ei eth pairin de batièg qui hè eth present ath sòn ahihat, ei un pastisson de diferents textures e qu'ath dessus pòrte ua pèça de chicolate. Tanben diden que se pòrte ueus, n'i a tanti coma ans a eth mainatge/mainada. Aguesta introduccion deth chicolate ei mès modèrna, ath torn de 1930. Sorgic aguesta costum pr'amor que venguíem d'un periòde de dejun, era quaresma, non se podie minjar ne carn, ne lèit, ne ueus, per tant tamb eth dimenge de glòria mos trapam en un moment de gaudi e alegria e que tanben coïncidís damb era celebracion dera arribada dera primauera. En un sentit mès prigond, donc, represente era fertilitat e er inici d'un nau cicle de vida. Bones vacances!!!

Usatge social

Acabi de sénter ena television era metuda en marcha de diferenti programes entà introdusir a gent nauveguda ena lengua catalana, en Barcelona e en Lleida. Damb açò podem veir que non sonque er aranés a problèmas tamb eth sòn usatge social. Problematica que cau hèr front abans de que sigue massa tard, entàs uns o es auti.

Era nòsta societat s'a vist afectada pes granes transformacions que l'an secodida. Eth movement de poblacion, era recèrca de trabalh, era modificacion dera estructura familhara, atau coma es nauvi ròtles socials de hemnes e òmes e coma non, ues politiquas qu'an perseguit substituïr-les pera lengua der estat.

Eth plurilingüisme ei un patrimòni tara nòsta societat, mès aquera facilitat qu'auem entà cambiar de lengua, met en perill era superviuença der aranés. I a fòrça gent, pairs e mairs que vòlen aprenher-lo tà poder ajudar as sòns hilhs enes trabalhs dera escòla, un bon miei tà començar, e escolans qu'an de besonh d'un refòrç. Atau que mos cau méter solucion ada aguest besonh. Cau persutar des des institucions tà impulsar accions e projèctes entà defensar er usatge social en carrèr.

Catalonha a amiat a tèrme pendent fòrça ans iniciatiues a trauès de entitats comprometudes tamb eth país qu'an ajudat plan positivament. En Aran tanben an anat creishent a long des ans, nosati non tanti, tot just hè 34 ans que l'auem oficiau, entitats o collectius preocupats per aguest ahèr, coma eth collectiu Lengua Viua o aué voi hèr mencion especiau a Caritas que hè un papèr plan important balhant supòrt autant en catalan coma en aranés, mès non i arriben, manquen voluntaris entà èster ath cant d'aguesta gent que vò apréner. Se vos shaute e i ètz interessats, apuntar-vos!!!!

Libres

En tot apropar-se era diada de Sant Jòrdi, aprofiti entà parlar de libres. Des des origens dera umanitat i a agut eth besonh de transmèter contenguts qu'explicauen era situacion que se viuie ena epòca, mès tanben pòc a pòc s'anèren introdusint tèmes reaus o ficticis entà gaudi, entreteniment des persones o simplement entà auer coneishements. En aqueres prumèras pintures rupèstres quan representauen scènes dera vida vidanta ja ère un libre ena ròca.

Liéger un libre en papèr ei era forma universau d'accedir ara lectura, mès es formes an anat evolucionant a long des ans. Es audiolibres quina revolucion! tamb es uelhs barrats poder escotar es granes òbres dera literatura universau, version digitau eth libre electronic o era introduccion en mercat de nombroses plataformes que balhen naues alternatiues de lectura. Atau donc, auem plan opcions entà liéger, entà entrar en mon dera ficcion, qu'ei era melhor manèra d'enténer eth mon reiau. Aguesti darrèrs son libre de veire. Ben sigue coma sigue, toti son libres e era experiéncia lectora ei era madeisha, agradarà mès o mens, jo personauement encara preferisqui eth papèr, tier eth libre, auer-lo fisicament.

Des d'aguestes linhas e a tres dies de Sant Jòrdi, les voi animar a liéger e se pòt èster en aranés. En totes es lengües ei interessant liéger, mès era nòsta n'a de besonh, tà dar-li era importància que merite. Des der Institut d'Estudi Aranés-Acadèmia aranesa dera lengua occitana, mos aufrissen libres revirats ar aranés corresponents ara literatura universau entre d'auti o ne podem trapar enes librerias, libres d'autors autòctòns que tostempns aportaràn relats que deisharàn tralha. Gauditz dera lectura!!!

Castèth de Vielha

En tot hèr un shinhau d'istòria, segontes er escrivan Joan Carles Riera, pendent era visita de Juan Francisco de Gracia ara Val d'Aran, aguest mos descriu eth Castèth de Vielha plaçat en costat èst dera vila, en un gran planèr. Auie un varat d'uns quaranta pams d'amplada que s'aumpleie tamb era aigua deth riu Nere.

Tath nòrd auie ua pòrta e ath darrèr un pònt de husta qu'arribaue enquia era contramuralha e que traussiaue eth varat. Deth cant d'aguesta pòrta ne gessie un bastion defensiu, tamb ua muralha de 12 pams de nautada. Ua tresau pòrta guardaue entà ponent, sus era i auie edificada ua tor a on i ère era campana deth relòtge.

Eth sòn plan ère rectangular tamb quate pans de muralha, tamb tres tors, ua en miei e dues enes cornèrs equidistantes enes murs sud e nòrd. Es auti dus murs cada un, tanben, auien tres tors, damb es sòns dentelhs e arquères.

Sabem que i auie ua plaça d'armes, ua glèisa major, ua tor a on i auie sies campanes e ena sua part interiora ua construccion cubèrta, protegida, a on se i hègen bères Juntas dera Val d'Aran o de Vielha, tanben auie servit entà refugi se calie.

Plaçat entornejant era actuau glèisa de St. Miquèu. Era tor campanau se i higeç en sègle xvi tà que servisse de defensa ath madeish temps. En Aran des de Les enquia Salardú se trapauen bastendes plaçades en lòcs estrategics, cada bastion podie comunicar-se visuaument damb eth següent, pr'amor que pera sua situacion li afectèren nombroses guèrres e batalhes ar èster un lòc de pas entre França e Espanha. De bèri uns n'auem rèstes, mès deth de Vielha non se n'a conservat arren, gràcies ara descripcion d'aguest visitador, mos en podem hèr ua idèa!!!

Es Santets

Auem començat era celebracion de santets, plegàries o romieuatges des diferents pòbles d'Aran. An lòc pendent era primauera e er estiu. Son trobades de personas generaument ar aire liure ath cant d'un pilaret, ua capèla o un santuari plaçats ena montanha, es sues origines son religioses, dedicades a un sant, a bèth martir o a bèra Mair de Diu. Son manifestacions populares de longa tradicion, fòrça antiquas.

Començam tamb Sant Joan d'Arròs eth prumèr dimenge de mai e acabam tamb Sant Miquèu de Vilamòs eth 29 de seteme, passant pera Mair de Diu des Desemparats de Montcorbau, Santa Quitèria de Vielha, Sant Antòni de Bossòst, Sant Martin de Corilha de Gessa, Sant Pelegrin d'Arties, Mair de Diu de Montgarri, Santets de Betren, Casau, Escunhau-Casarilh, era Mair de Diu dera Artiga de Lin, Mair de Diu des Nhèus de Gausac o Sant Blai de Les. Era finalitat d'aguesta hèsta, ei era d'obtier proteccion, sustot eth bestiar mès tanben es personas.

Aguesta tradicion catolica consistís en peregrinatge des vesins deth pòble, que demòstren ua grana devocion, enquia eth lòc de trobada. Un còp aqui comence tamb era celebracion d'un acte religiós a on ara fin deth madeish se canten es gòis, cants religiosi populars plens de devocion ath sant o Mair de Diu. Ara seguida se benedís eth tèrme, o es personas, o es animaus e i a eth despartiment dera Caritat un còp benedida: pan, horamatge e vin, actuaument en bèri lòcs aufrissen còca e moscatelh e acabe damb ua petita hèsta, abans pera tarde, despús d'auer dinat pes entorns dera capèla, s'amassauen tà barar ua estona, tostemp ère un balh plan animat, ara lèu s'a perdut. Gauditz de totes eres e mantenguem era tradicion, que non se pèrden!!!!

Tor deth Generau Martinhon

E enguan que celebram es 40 ans deth Musèu dera Val d'Aran, voi parlar dera bastissa a on ei plaçat, era Tor deth Generau Martinhon. Pensi que non auien podut escuèlher melhor lòc aqueri auantpassats.

En tot hèr un shinhau d'istòria, díder qu'ei probable que siguesse bastida en an 1610, atau ac ditz ua data plaçada dessús d'ua des pòrtes. En 1860 siguec cromptada per ua familia, un mètge Agustin Puyol. Recep tanben eth nòm de Santesmases, pr'amor qu'ei eth cognòm deth darrèr ereu, Miquèu Santesmases, maridat tamb ua hilha d'Agustin Puyol. Posteriorament passèc a èster residència dera companhia "Productora Fuerzas Motrices". Despús de passar uns ans vueda, en 1974 la cromptèc eth sr. Miquel Farré Albagés, tamb era voluntat de destinar-la a un futur musèu e tamb er objectiu de preservar era cultura aranesa en toti es sòns encastres a trauès de diferentes etapes e epòques. Eth 4 de mai de 1984 siguec inaugurat eth Musèu dera Val d'Aran, gràcies a que un an abans, 1983, se signèc un acòrd entre diferenti ajuntaments d'Aran, era Diocèsi d'Urgell, eth Departament de Cultura dera Generalitat de Catalunya e era Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran. Des deth 5 de noveme de 1992 eth musèu depen deth Conselh Generau d'Aran.

Ei ua casa fortificada deth sègle XVII, epòca gotica-renaisentista, tamb ua torreta sentinèla que hè cantuada, pentagonau, ua tor de basa octagonau e enes façades i a arquières defensiuas dejós des hièstres, aguestes renaisentistes. Dessús dera pòrta d'entrada i a un escut d'armes, mèr er edifici encara que se nomena deth Generau Martinhon e a elements defensius, non se l'a podut restacar jamès tamb bèth hèt belic!!

Hèsta d'Aran

Mos trapam en plea setmana de celebracions ath torn dera Hèsta d'Aran, hèsta nacionau, en tot commemorar er aniversari dera restitucion dera maxima institucion aranesa, eth Conselh Generau d'Aran, tamb era recuperacion deth nòste autogovèrn enes eleccions de 1991. S'amien a tèrme presentacions de libres, teatre, liuraments de prèmis, gessudes entara natura, talhèrs entà mainatges, espectacles, concèrts...

Hè 33 ans qu'aguest dia cuelhem es pendons des terçons, division geografica d'Aran, e en desfilada baisham des dera Plaça d'Aran de Vielha enquiath Santuari de Santa Maria de Mijaran entà realizar es actes institucionaus dera hèsta. En acte i aurà es parlaments corresponents dera Sindica e de bèth/bèra convidat/da de dehòra deth país, generaument bèth representant dera Generalitat de Catalunya. Des de hè uns ans s'a instituït eth prèmi 17 de junh en reconeishement e arregraïment a persones, collectius o entitats qu'an subergessut pes servici prestadi e ei en aguest moment quan se liure. Despús enes roeïnes deth santuari aurà lòc era lheuada deth drapèu e sonarà er Imme dera Val d'Aran, Montanhas araneses. E coma punt finau ua mòstra des dances tradicionaus araneses.

Ua data que mos diferéncia dera rèsta de territòris, pr'amor qu'auem un Conselh Generau, ua cultura e lengua pròpria. Escadença qu'auem d'aprofitar entà exigir ara rèsta de Catalunya protegir-la e defener-la, fòrça viatges desbrembada, volem deféner eth dret deth pòble aranés e protegir eth sòn futur. Tad açò cau es mieis e era implicacion de toti, atau coma en 1313, quan Jaime II signaue era Querimònia, carta Magna des aranesi e arthenhie que toti es monarques confirmèssen succesivament es privilègis!!!

Estiu

A començat er estiu e tamb eth s'an acabat es classes entà toti es escolans. Entàs mès petiti comence un periòde d'activitats mès ludiques, casals, colònies, talhèrs, campaments, pr'amor qu'es vacances non tostemp coïncidissen tamb es des pairs e mairs. N'i a qu'acabèren era escòla diuendres 21 e dimars 25 ja an començat es activitats d'estiu, alavetz sòrt en i a entà poder auer ua conciliacion familiar, un equilibri enes oraris.

Bèth un gesserà entà dehòra, plaja o montanha, e compartirà tamb d'auiti companhs dies de gaudi, realizarà bèra activitat esportiuva naua, aprenerà a anar en bicicleta, practicarà e refortilharà ua lengua naua, coneisherà nauì lòcs o gaudirà dera natura e des amics.

Es mès grani que ja acaben era sua etapa en territòri, ja an hèt era selectivitat, ja saben eth resultat e ara a escuelher entà a on anaràn, Lhèida, Barcelona, Òsca... bèri uns ac an clar e ben pensat, mès d'auiti encara ac an de romiar un shinhau mès. E ara que poguen entrar ena Universitat que volerien! An d'aprofitar er estiu, pr'amor qu'en seteme es camins se dividiràn. Es companhs/es qu'an agut pendent era sua escolarizacion en pòble, ara ja non contunharàn amassa, s'an hèt grani e camparàn tamb nostalgia aquerò que dèishen, mès tanben tamb illusion deth futur que se les daurís.

Tàs familhes tanben ei un temps de descans, eth cors ei frenetic, pr'amor dera agenda des hilhs e hilhes plies d'activitats, incluides era majoritat des dimenjades tamb er esquí, corses, partits de fotbòl, etc

Vacances ben mereishudes entà toti, mès sustot entàs mainatges e mainades que s'an esforçat pendent eth cors entà apréner e créisher, ara tòque recuperar fòrces e coma non, tanben uns dies entà compartir tamb era família!

Es nòstes montanhes

Aguestes dimenjades de junhsèga, es nòstes montanhes s'aumplissen de corredors, caminaires, ciclistes... pr'amor dera emocionanta varietat d'eveniments esportius que s'amien a tèrme e tanben d'aficionats a hèr trajèctes pes parts nautes des montanhes.

Auem eth privilègde de poder gaudir d'eres, les auem ben apròp, escenari perfècte tà practicar activitats ar aire liure. En iuèrn ac podem hèr en tot practicar er esquí, trauèsses o passejades tamb raquetes e ara en estiu: trail running, maratons, ultratrail, era verticau... nau vocabulari aprenut! Ua des darrères amiada a tèrme a estat era UTMB que de cada an i a mès seguidors, ei un espectacle perqué arriben corredors d'elit e entosiasmats d'aguesta modalitat de tot eth mon. Ei un espòrt plan interessant, ara ei de mòda, se pòt practicar a quinquèlh edat, se pòt hèr solet o en companhia, ès ena natura, coneishes lòcs emblematics deth nòste territòri, pòs veir bèth animau sauvatge tipic d'aguesti entorns. Ei un rèpte tà fòrça des participaires enes corses, comprovar enquia a on pòden arribar, guaire ores resistissen, ei ua satisfaccion personau.

Entà participar en aguestes corses ei important auer ua preparacion avienta, era majoritat vien d'un entrenament diari que se convertís en ua rutina, ath delà d'ua bona planificacion nutricionau. Ei ua competicion a on s'an de susmontar desnivèus importants autant de pujada coma de baishada, ei un terren plan irregular.

Es corses de montanha de cada còp mès fomenten practiques respetuosas sus eth miei ambient, en tot respectar es camins existents. Es participants gaudissen dera emocion de competir en un miei naturau incomparable. Es nòsti entorns s'an convertit en escenografics d'espòrt de competicion!!

Aranés

Aguesta dimenjada vam a hestejar ua naua Corsa Aran per sa lengua, e ja ne van 30 edicions. Ei un acte reivindicatiu entà conscienciar ara poblacion der emplec der aranés en toti es encastres dera societad, ei eth nòste signe d'identitat.

Er aranés ei ua varianta dera lengua occitana pròpria dera Val d'Aran, lengua oficiau en territòri atau coma tanben ena rèsta de Catalunya e compartís era cooficialitat damb eth catalan e eth castelhan. Aran ei un petit país plaçat entre Catalonha, Aragon e França. Compdar tamb un multilingüisme sociau a de perméter qu'er aranés predomine sus es autes lengües.

Es cambis patits en Aran pr'amor dera dubertura deth tunèl e eth desvolopament toristic, an provocat era arribada de migrants dera rèsta der estat espanhòu e tanben de d'alti païsi, causa qu'a amendrit es usi linguistics des aranesi. Era diuersitat de parlants de lengües diferentes ei ua hònt de riquesa e enes relacions sociaus que se produsissen, faciliten era manèra d'expressar-se, mès s'aurie d'arténher qu'er aranés sigue eth ligason entre eres e d'integracion, sentiment d'apertie a un grop. Ei evident qu'era lengua jògue un papèr plan important ena societad, a trauès d'era es persones promoiguem era istòria, era cultura, eth patrimòni o era memòria d'ua comunautat. Era lengua amasse, daurís pòrtes!!

Ath delà de tot açò, non i aurà futur tara lengua s'es joeni non la hèn a servir ena vida vidanta. S'a de sociabilizar entà veir eth besonh de tier-la. Enes hilats sociaus i a d'auer cabuda e de cada còp mès, tà que des der exterior deth territòri aranés se dongue a conéisher. Èm en un punt que non auamçam, ath contrari vam tà darrèr, PARLEM-LA!!!

Hèstes Majors

Pendent er estiu an lòc es hèstes majors des pòbles, hèstes tradicionaus, recreacions istoriques. Ua grana celebracion en cada pòble. Dies de musica, grèsca, cultura populara, taulades d'afrairement damb familhars e amics. Dedicades ath sant o santa patron/a deth pòble generaument, per açò an un contengut religiós pr'amor qu'ei costum començar tamb ua missa e ua profession e en anteriors tempsi, eth rosari pera tarde.

Cada pòble premanís prepauses entà gaudir des sues tradicions, damb diferents eveniments e en tot demorar era participacion de toti es vesins, es que i viuem tostemp e es que se mos junhen en epòca de vacances. Dies que permeten compartir moments en espaci destinats ad aguesta finalitat, celebracion que permet aumentar eth sentiment d'apertenença a ua comunautat. De cada còp prenen mès fòrça es taulades populares enes places deth pòble.

Rebrembes de joeni formant part dera Comission de hèstes, premanir es activitats e actuacions a realitzar, fòrça d'eres en carrèr, saiant de man-tier aqueres tradicions, passaviles, balhs, dances tradicionaus, competi-cions, concorsi de tir, huecs artificiaus, atraccions... diversions entà toti es publics. Prèmis, presents, aqueth lotobingo a on te tocauen animaus domètges: conilhs, poret, lits, bèth anhèt o porcèth, bèth pernilh, pro-blèma tà qui li tocaue! Compdàuem tanben en bèri pòbles tamb ua or-questina pròpria qu'animauen eth balh.

Méter en valor eth trabalh voluntari que se hè enes comissions, qu'an coma finalitat era participacion ciutadana en tot crear hilat entre es ve-sins e er ajuntament. Gràcies ada eri que faciliten es gestions de besonh entara celebracion dera hèsta!

Viatjar

Aguest darrèr pònt deth 15 d'agost, mos a portat un gran nombre de to-ristes en nòste territòri e tanben ena rèsta deth Pirenèu, atau ac diden es mieis de comunicacion en aguesti dies. Pendent aguest mes, sustot, era indústria des viatges pren fòrça, encara qu'actuaument se viatge tot er an, en tot aprofitar prètzis mèns economics dehòra de temporada e de des-tins que non son plan concurruts. Mès coïncidint damb es vacances dera màger part dera gent e des escolans, es viatges son junhuts estretament damb eth clima, es temperaturas extremes des darrèri ans, provòquen ua modificacion enes preferéncias. De cada còp mès, segontes informes, er usuari se confeccione es sòns viatges, augmentant eth torisme cultu-rau, er esportiu o de salut. Eth teletrabalh tanben influís en alongament des estances, combinacion de viatges de trabalh damb eth léser.

En aguest periòde, principaument, son viatges tamb destinacion nacio-nau, mès cuelhen fòrça es desplaçaments internacionaus e segontes tà on vatz, cau tier en compde es recomanacions que hè era Generalitat ena sua plana de salut, entre d'agues, Tanben i son es que viatgen entà tornar entàs sues arraïtzes, tath pòble o ciutat que per besonhs de trabalh l'an distanciat.

Era descubèrta de lòcs damb encant, en quinsevolh cornèr deth mon, des deth mès apròp e coneishut ath mès aluenhat e amagat, conéisher realitats e tipas de vida diferents, ei ua satisfaccion e un bagatge de co-neishements plan important. Ac cau víuer e aprofitar, daurís era ment a nauas cultures, cau deishar-se seduïr per entorn, hèr un esfòrç intellec-tuau entà absorbir tota era informacion. Encara i ètz a temps, premanitz era valisa, eth sòmi de quinsevolh viatjaire!!

Vam de hèsta!

Después de parlar de diferents hèstes, aué començam era de Vielha, encara que ja hè uns dies que se hèn diferents torneigs qu'entosiasmen as joeni, mès ena vrespada tamb eth nomentament des fradins e fradines serà era pistoletada de gessuda.

Ua hèsta plia d'activitats entà grani, joeni e petiti an cabuda, enquiath dia 11 gaudiram de sessions de balh pera tarde e pera net, eth dia 8 gaudiram d'un nau drapèu damb era imatge dera Mair de Diu de Mijaran, en tot baishar-lo en professon enquiath Santuari entà celebrar missa solemne, eth dia 9 mos traparam toti es disfrassats en passeg, jos era tematica deth mar, abans totes es persones qu'an volut majors de 65 ans, auràn dinat en Parador convidats per Ajuntament. Eth dia 10 baishada deth cap dera vila, tradicion que ven de luenh, es nòsti auantpassats ja lo baishauen e acabauen barant deuant dera Crasta. Entà qu'eth dia 11 acabem tamb un plan polit castèth de huecs artificiaus.

Son dies de trobada familiar, d'amics, de gent que retorne tath sòn pòble en aguesti dies, de coneishuts dera rèsta d'Aran, que toti amassa gaudiram deth moment. Entre mòs de canalons e glòbs de còpa de cava auram present es nòstes orignes, reafirmaram es arraïtzes, e auram plan clar a quina comunautat pertanhem. Era hèsta intègre as nauvengudi, mès tanben solidarize es visitaires que se'n portaràn un bon rebrembe.

Es hèstes majors formen part deth mèn imaginari particular, en calaish dera memòria pensi que toti i sauvam era imatge d'ua hèsta mitica. Después dera hèsta tornaram ara normalitat, es vacances son acabades, es mainatges comencen era escòla e era vida vidanta se premanís entà acuelher era tardor damb eth milhor arridolet!

Un nau cors

A començat eth nau cors tamb mè d'1,3 milions d'escolans d'infantil, primària, segondària e formacion professionau, e un shinhau mè tard, eth dia 12, ac hègen es de bachelierat e es des cicles miei e superior, tamb lèu uns 82.000 professors e ua naua conselhèra d'Educacion, qu'establís dues prioritats, era desburocratizacion, tamb era intencion de redusir era carga burocratica que patien es centres, ath madeish temps s'establiràn mesures especificques de supòrt e accompagnement as direccions, e era milhora de resultats sustot en comprension lectora e en matematicques. Era naua conselhèra trabalhe ena recuperacion dera siesau ora. En primària son proïbits es mobils, autant en ores de classa coma ena rèsta d'espaci. En segondària sonque se tieràn tamb finalitats educatiues.

Es escolans d'Aran contunharàn tamb er aprendissatge des cinc lengües, aranés, catalan, castelhan, francés e anglés, en tot subergésser era prumèra pr'amor qu'ei veïculara. Toti des des 3 ans enquias 18 ans l'aprenen, mè non sai pas per quina rason, despús en carrèr parlen castelhan. Eth tractament integrat d'aguestes lengües non ei un ahèr aisit, non se pòt improvisar, mè er objectiu ei arribar ara fin dera etapa educatiua a on er escolan age ua competéncia lingüistica solida e que artenhe reflexionar sus que non i a lengües milhors ne pitjors, sus es que sap, es que ten d'abitudas o tamb qui les ten, atau se facilitarà era comunicacion tamb personas de d'autres cultures, causa que les daurirà naues pòrtas.

Entà qu'er aranés sigue ua lengua d'usatge normau, ei de besonh qu'es joeni la utilizen, en tot èster er èish comun entara integracion, coesion e igualtat d'oportunitats entà toti!!

Dia Europèu des lengües

Eth passat dia 26 de seteme er Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana siguec convidada per part dera presidenta deth Congrès de Deputats e eth Ministre de Cultura a participar en acte de commemoracion deth dia Europèu des lengües. Hèt plan important pr'amor qu'en ua taula redona intervengueren representants des acadèmies des lengües oficiaus e estatutàries der Estat, en tot plaçar era nòsta lengua ara nautada deth catalan, galhèc o basc, entre d'autes. Petiti gèsti que permeten expressar-se ena lengua pròpria e que demorem qu'era sua preséncia vage creishent. Siguec era Comission Europèa e eth Conselh d'Euròpa qui establiren aguesta data de celebracion. Er objectiu mès important d'aguest eveniment ei protegir e potenciar era diuersitat e era riquesa lingüística e culturau de toti es païsi europèus.

Tostemp se parle coma lengües minoritàries, entenent qu'ei aquera lengua que numericament parlant ei inferiora a ua auta, mès se campam era nòsta en nòste territòri aurie d'èster era principau, aquera qu'a passat de pairs a hilhs e que se convertic en oficiau, tot just, hè 34 ans, per tant nauèra per çò que hè ara oficialitat e hè 14 ans que tanben n'ei ena rèsta de Catalonha, mès que ven de fòrça ans endarrèr, e non tostemp a estat igual a patit transformacions qu'aué en dia encara contunhen.

Eth reconeishment d'ua lengua cooficiau proven, en bona mesura, d'ua politica actiua de defensa, normalizacion e promocion dera madeisha en sòn territòri e, sustot, pera existéncia d'uns movements sociaus fòrça actius que fiscalizen era accion politica e activen eth prestigi sociau dera lengua!

Eth bestiar

Era ramaderia acuelh un ensem d'activitats restacades damb eth comèrc e coma non damb era cria. En fòrça lòcs se celebren es hèires e mòstres ramadères e atau a estat aguesta darrèra setmana en Aran. Ath delà enguan, era malautia dera lengua blua qu'afècte ath bestiar romiant domètge, non a permetut d'exposar-ne, ei ua malautia infecciosa mès non contagiosa, transmetuda per bères espècies de mosquit deth genre *Culicoides*.

Anticament eth bestiar de pastura baishaue dera montanha entà passar ja er iuèrn enes bòrdes e es pastors tanben ac celebrauen, es hèires èren eth moment qu'aprofitauen entà logar-les entà ua auta tempsada. Podíem veir coma s'amassauè bestiar ovin, bovin, caprin e equin, èren expausats e es visitaires les podien veir en tot conéisher es particularitats des races autoctònes, e es pagesi ne gaudièn en tot véner o crompar. Aguesta activitat ère fòrtament junhuda ara transumància, ei a díder tamb eth desplaçament estacionau des ramats. Aquest transit mercaue es donades en qué auien lòc es hèires de bestiar, que principaument se desvolopaven pendent es mesi de tardor e tanben a principis der iuèrn.

Aguesta tradicion se remonte a sègles endarrèr, es prumèrs exemples documentats enes Pirenèus son dera epòca medievau. Ère un modèl de vida, ua estructura e un paisatge plan ben caracteristic. Era evolucion dera societat, aspècte plan important, a amiat a qu'es hèires aquerissen un sentit diferent, van acompanhades de mercats, a on se comèrce tot tipe de productes, des d'aliments enquia productes artesanaus e sustot de teishuts. Serie bon qu'aguest patrimonni generat peth mon ramadèr, s'incorporèsse ena agenda des patrimonnis a avalorar e preservar!

Era conviuéncia

Aguesta paraula la poiriem definir coma eth víuer damb d'audi e d'audes en tot compartir un madeish espaci. I a diferenti tipés de conviuéncia, mès aué me vau a centrar ena dera ciutadania, pr'amor que darrèrament se ne parle plan. Semble que damb es tempi que corren, plen sègle XXI, cau establir normes que serviràn de mediacion entre era formacion des persones e aqueri qu'aguest concèpte non lo entenen, ei a díder son luenh de complir normes.

Eth convíuer es uns damb es audi compòrte tanben ua educacion en valors, eth respècte ara diversitat e ad aqueth espaci comun que compartim toti, ei cultura civica, fenomèn que s'escape der encastre municipau, mès coma qu'ei qui ne recep es conseqüéncias, es Ajuntaments dispausen d'ua ordenança de conviuéncia, qu'atau ac dicte era Lei de Bases de Règim Locau o eth tèxte dera Lei Municipau de Catalonha, non tant en sentit sancionador, s'ei de besonh tanben, mès en tot promòir era consciencion e era recèrca de solucions, senon establir pautes e educar enes bones practiques qu'afavoriràn eth bon vesiat, ei ua crida ath comportament responsable. Ei ua manèra de hèr front as naues situacions qu'afècten o altèren era conviuéncia.

Era armonía, era qualitat e er equilibri der entorn comun ei ua responsabilitat compartida entre era administracion e era ciutadania, atau qu'es normes an d'incidir en aqueri aspèctes diaris que se manifèsten ena via publica, un des elements comuns mès evident, o en comportaments que supausen un danmatge. Es concèptes de respècte, tolerància e solidaritat, auriem de presidir es comportaments des persones autant individualment coma collectiuament!!

Riu Garona

Aguesti dies que per desgràcia auem patit aiguats en diferenti lòcs, mès sustot en pòbles ath torn dera ciutat de Valéncia, des d'aguestes linhas, tot eth mèn encoratjament a toti e totes aqueri qu'an perdut bèth èster estimat, era casa, eth trabalh... quin desastre, quin malastre!! Hè mau sonque de veir es imatges!

Eth nòste riu principau tanben ath long des ans a patit diferenti aiguats, darrèrament enes ans 1937, 1963, 1982 o eth deth 2013. Un riu que ja quan parlam deth sòn neishment i a disparitat, tara majoritat dera gent son es Uelhs dera Garona en Plan de Beret a on tanben i nèish eth Noguera Pallaresa e que cada un seguís un cors diferent, un tà cada vessant dera montanha. Tà d'auti ei en Circ de Saboredo, ena val de Ruda, e encara i podem híger un tresau vejaire, es que diden que nèish en massís dera Maladeta, que despús d'un trajècte sosterranh ressorgís enes Uelhs deth Joeu, considerant aguestes aigües en Aran coma un afuent dera Garona, coma ne son eth Nere, eth Valarties, er Unhòla, eth Varradòs o eth Malo, entre d'auti e un pialèr en sòn pas peth país vesin.

Riu aranés que recor 38 km pera Val d'Aran tà arribar ena tèrmièra e entrar en França peth Pònt de Rei, a on comence a cuélher mès amplada, pr'amor qu'arribe ena plana, enquia d'aciu ei considerat un riu d'aigües braves. Ei er unenc riu de Catalonha que non va a desbocar en Meditèrranèu, senon qu'ac hè en Atlantic en tot formar un estuari navegable apròp dera ciutat de Bordèus, en tot èster un des mès importants d'aguesta zòna atlantica.

Poderíem díder, qu'eth Garona ei er element principau qu'a connectat tamb era cultura der estat francès!

Espaci publics

Transformar er espaci public en un lòc armonic de trobada dera poblacion, adaptat as diferenti besonhs, fomentar eth sentiment d'apertier a un pòble en tot apropiari-se d'un espaci public tamb un usatge civic e respectuós, a tot açò ne didem lòcs educadors (pòble o ciutat).

En aguesti lòcs se desvolopen programes d'eliminacion de barrères arquitectoniques, de nauvi espaci adaptats tara participacion o tath foment dera conviuéncia. Eth hèt de poder relacionar-se enes espaci publics refortilhe era vinculacion dera cultura ciutadana coma element d'identificacion gropau. Era interaccion de léser en pòble, a trauès de diferents accions en carrèr, creen ua expectatiua de fòrça persones a favor d'un ben comun. Coma ena darrèra dimenjada en Vielha a on s'amassèren un pialèr de monde entà gaudir e compartir d'un espaci public tamb era finalitat d'acuelher era participacion des madeishi en forma de colaboracion, aportacion entà ua iniciatiua comuna.

Persones de totes es edats, en familha, tamb amics, van entad aguesti espaci ar aire liure entà trapar-se e gaudir d'ua manèra diferenta ath dia a dia. Èm un lòc a on i a gent de dehòra qu'arriben tà trabalhar e i demoren, aguestes accions son es que mos permeten coneisher-mos e deleitar amassa. En estiu ja ne podem regaudir mès soent, mès tamb era arribada deth mau temps, non aurie d'èster empediment entà contunhar realitzant activitats ludiques, er Ajuntament aurie d'impulsar mès iniciatiues coma aguestes, tamb era colaboracion de d'outes entitats. Auem un pòble que mos permet hèr carrèrs tàs vianants, sense coches, pendent ues ores, aprofitem-lo. Es espaci son entà gaudir-les!!!

Istòria d'istòries

Diendres passat assistí ara presentacion d'un libre sus es hèts relevants dera istòria d'Arties, un pòble dera Val d'Aran enclauat en Naut Aran, der autor Jose Antonio Bruna, vesin deth nomentat pòble, un nau membre que se hig ara lista de personas que mos mòstren era sua recèrca. Tamb era sua istòria particulara contribuís ara istòria generau deth país. Aguestes istòries hètes en silenci, ben documentades, sacrificades, mès qu'en ensems son trabalhs curosi, fòrça rigorosi e de cada còp mès exigents. Aguesti documents particulars son entà nosati plan importants, perquè sense es petites istòries des aranesi non se pòt confeccionar era istòria reiau d'un pòble, un rèpte bric aisit mès plan de besonh, e aguesta tanben ei era finalitat der Institut d'estudis aranesi- Acadèmia aranesa dera lengua occitana que publique aguest libre amassa tamb er Ajuntament deth Naut Aran.

Un país que compdam damb un bon sarpat de mèstres, treballadors, recercaires competents que hèn es causes de valent, com cau, que mos vòlen mostrar ua vision diferenta de trèts concrèts. Mos trapam tamb un grapat d'istoriaires que conformen un passat, saber des nòstes arraïtzes, e que mos ajuden a conéisher milhor eth present e entreveir eth futur d'aguest petit país qu'ei Aran. Tamb ua istòria, ua cultura, un patrimòni... semblant a quinsevolh territòri der entorn, mès tanben diferent pera sua orientacion, situacion termièra e sustot pera sua lengua, qu'a amiat a auer, tanben, ua istòria particulara.

Gràcies per èster vius, actius, peth bon trabalh qu'amiats endauant e peth servici que hèts ath país, mereishetz reconeishment e gratitud!!

Sants Innocents

Acabam de passar Nadau, dimèrcles dia de celebracion en familha, di-jous Sant Estèue e aué es Sants Innocents, ua des tradicions mès pulares d'aguestes hèstes. Pendent aguest dia ei permetut hèr badinades e ère abituau crompar o hèr articles graciosi. Era celebracion ei restacada ath rebrembe dera glèisa cristiana a un episòdi a on mainatjons sigueren mòrts a mans d'*Herodes* tamb era finalitat d'eliminar ath petit Jesús e semble qu'es pairs s'auren d'endonviar fòrça mentides entà protegir as sòns hilhs. Mès tanben a ua origina pagana relacionada damb es saturnaus romanes. Damb eth pas deth temps a evolucionat entà convertir-se en un dia plan animat, inclús es diferenti mieis de comunicacion s'atrevir-se'n damb dar bèra notícia que non ei corrècta, faussa. Es innocentades darrèrament tanben s'an trasladat as hilats sociaus. Non toti es païsi ac celebren aguest dia, senon qu'ac hèn er 1 d'abriu, coma ei eth cas des païsi anglosaxons.

I auec plan ans qu'ua des badinades mès populara ère plaçar un petit pipòt de papèr blanc ena esquia de quauquarrés sense que se'n dèsse compde, en tot dider-liu; innocent! Mès abans era tradicion ditz que se hègen damb huelhes de caulet, damb pèth de conilh o damb d'auti rèstes organics. Èren principaument es mainatges es que les penjauen. Son actes sense malícia e sonque acceptades sociaument un dia coma aué. Ath delà i auie frases dejà hètes que se hègen a servir a trauès de trucades telefoniques.

Actuaument açò a cambiat e aguesta celebracion va de baisha, era ciutadania en generau tanpòc s'anime. D'ua manèra o de ua auta cau auer compde d'aquerò que hèm, vedem o escotam, pòt èster un param!!!

E un nau an

Que passen es ans! Auem començat un nau an e de ben segur damb boni propòsits. Despús d'auer-mos desirat uns boni aninòs calerà sajar de que sigue atau. An darrèr an seguim aguest rituuau. Eth nau an encara ei ua huelha en blanc que s'anarà aumplint pòc a pòc, pr'amor que non sabem que mos i demore en aguest futur que viem de començar.

Eth propòsit a d'èster entà milhorar era nòsta vida. Ei un moment que pòt servir entà coneisher-mos milhor, de reflexion, d'avaloracion, etc, eth simple hèt de pensar-i ja mos produsís ues emocions positiues en moment de planificar-les, quan les amiaram a tèrme e quines condicions seràn es mèns avientes, en hèt de reflexionr-i ja i a un desenvolopament personau, saber en cada instant qu'auem de besonh tà auançar, que mos hèsque sénter ben. Mès tanben ei vertat que cau plantejar objectius que siguen accessibles pr'amor que senon ei quan mos descoratjam e ac deisham estar.

Ath delà i son es sòmis, que non ei cap çò de madeish, pr'amor que podem deishar volar era imaginacion e era fantasia mès enlà des paraules que i èm mèns abituats. Soniar ei saludable e arren pòt impedir que sigue ua realitat manifèsta. Entath nòste petit país auríem de soniar que se hèsquen realitat petiti passi deth dia a dia, tà poder gaudir d'un lòc que se merite èster reconeishut en toti es encastres. Garantir era sua libertat e autonomia, fidèu as sòns privilègis, en definitiua era sua singularitat territorialau damb eth sòn sistèma e règim politic e administratiu tà gestionar es interèssi pròpris. Refortilhament, sustot, dera sua lengua aqui u a on eth sòn emplec sigue dificultós. Desiri que non se quede en un sòmi!!!

Cambís

Er an comence tamb era marcha de Biden arthenhent er acòrd de patz en Gaza e era incertesa dera tornada de Trump, encetant ua naua etapa institucionau, era sua imprevisibilitat veiram enquia a on arribarà. Eth 2024 siguec un an de votacions en fòrça lòcs qu'an portat fòrça cambís e era democràcia a estat tocada. Calerà demorà tà veir coma evolucione tot. Contunharam sense parlar de patz enes fòcus de guèrra coma Ucraïna, tamb era crisis climatica, veiram com anarà enguan era problematica dera sequèra, es govèrns que hèn equilibris, era manca de vieuendes... açò non ei nau, persistissen

En nòste país, autan Catalonha coma Espanha, tanben començam tamb incerteses, pr'amor que non i a acòrds, encara, tamb era aprobacion de pressupòsti en Catalonha, per exemple, causa que repercutís en Aran, tostemp ara remòrca. Arthenherà Catalonha era sua financiacion singulara? Hita tanben tà Aran. Situacions politiques que non arriben enlòc. Es paraules en aguesti tempsi que viuem, non servissen entà guaire, se perden peth camin. Calerie èster dispausats entà esdevier mès complasents en ahèrs que mos pertòquen a toti e qu'er objectiu finau siguesse eth benèster dera gent. En ua era a on era tecnologia auance a passi gigantes, a on era preséncia de talents joeni amiarà a naues oportunitats, a on era IA (Inteligéncia Artificial) de cada còp mès presenta, qu'auram de demorar entà saber es conseqüéncias de tot plegat, perquè pòt èster ua arma de dus talhs, autan tà ben coma tà mau, en diferenti airaus ajudarà a auançar mès es atacs belics, cibernetics, personaus...ara que èm envadits de trucades sospetoses, enganhies mès fines cada còp... pòden milhorar!!!

An internacionau

Es *Nacions Unides* son es que designen dies, setmanes, ans e decades especifics tà mercar tèmes a celebrar, atau ei qu'eth 7 de junh de 2024, se proclamèc er an 2025 coma er an internacionau dera sciéncia quantica, IQQ es sues sigles en anglés. Açò a estat degut a que hè 100 ans des deth desvolopament iniciu dera mecanica quantica, e a estat ara que s'a dat per inaugurat er an dedicat a diferents eveniments sus aguest ahèr, dar a conéisher era importància dera sciéncia quantica e es sues aplicacions.

Segontes es expèrts, auem de reconéisher er impacte qu'a aguesta sciéncia ena nòsta societat. Eth nobel de fisica en 1965, Richard Feynman, didec *qu'arrés entenie era mecanica quantica*, mès s'a demostrat que foncione e que mos a cambiat era vida.

Sense entrar en detath des leis que regissen aguesti sistèmes, òc que podem díder qu'ajude a auer ordenadors mès potents, comunicacions mès segures, mesures mès precises o materiaus de milhors propietats, e a un aute nivèu tanben ena medicina, diden que se poirà desvolopar medicaments personalizats mès rapidament e gràcies ada era auem resonància nucleara magnetica que mos permet veir ua fòto der interior deth còs uman, ena energia, en clima e coma non en futures infraestructures economiques e financères, seràn mès segures, proporcionaràn mès seguretat ena transmission d'informacion. Sense desbrembar era sua aplicacion en nòste entorn aportant solucions a problèms globaus, coma era sostenibilitat energetica o era comprension deth cambi climatic.

Atau que demori que tamb es activitats, estudis, recèrques que s'amiaràn a tèrme enguan, fin finau repercutisque en facilitar-mos e millorar era nòsta vida!!!

Mon rurau

Viuem en un lòc rurau, mès era nòsta economia actuau non ei basada ena agricultura o era ramaderia, bèth shinhau òc que n'auem, mès ei eth sector terciari o de servicis eth que predomine e en concrèt eth torisme, e ath torn d'eth vire tot, botge persones, recorsi e sòs.

Aran ei ua val pirenenca qu'apertier ara aiguaversant atlantica, causa que permet que pendent er iuèrn es temperatures siguen heiredes, tamb mieges que pòden arribar per dejós de zèro grads e tamb importantes gelades, aué en dia, son compdadi es dies que i arribam. Atau qu'aguest efècte, pendent es ans 60, en tot aprofitar es nheuades que quègen, producic un gran cambi en territòri metent era estacion d'esqui en foncionament e n'auem ua des milhors qu'a anat creishent an darrèr an. Es mès afortunats gaudirem de pujar tara montanha e eslissar-mos tamb es esquis sense trapar-mos massa monde, èren familhars es trobades, lèu lèu es dimanjades i èrem es madeishi. Pòc a pòc, era expansion, eth desenvolopament... amièc a ua fòrta aflluècia de toristes.

Ara damb eth cambi climatic, vedem qu'es iuèrns non son es d'abans, mos trapam tamb incerteses que mos amien a pensar en nauï rèptes, cau hèr ua bona diagnòsi entà arribar a defensar es interèssi e besonhs de toti, aguesta arribada de toristes de mès en mès, a portat a Aran a ua transformacion des sòns pòbles en tot installar-se fòrça cases que son plies enes dimenjades, botigues, restaurants, otèls o ostaus. Un element qu'a contribusit a suplir ans de febles nheuades, ei era implantacion de sistèmes entà produsir nhèu artificiau e per un aute costat cau pensar ena diversificacion. Ja hè uns ans que se i trabalhe, entre toti i arribaram!!!

8 de març

Aué 8 de març reivindicam es drets des hemnes. Era finalitat d'aguesta celebracion ei eth de sensibilizar e potenciar era igualtat de genre e ath madeish temps tanben se rebrembe era repulsion dera violéncia contra es hemnes.

Tot remonte as manifestacions, especiaument en Euròpa, de començaments deth sègle xx a on se demane eth dret a vòt e milhores enes condicions de trabalh en tot igualar òmes e hemnes. En un principi se denomiñau Dia internacionau dera hemna treballadora e arraitz de declarar en 1975 er An internacionau dera hemna, se convidèc as Estats a celebrar un dia internacionau pes drets des hemnes. Eth color morat ei eth que restacam tamb aguest dia, que segontes era legenda ven de quan se cremèc era fabrica textil Cotton de Naua York a on fòrça hemnes moriren e trabalhauen en ues teles d'aguest color.

Enguan eth tèma prepausat pera ONU ei “ entàs hemnes e mainades en TOTA era sua diuersitat: drets, igualtat e empoderament”. Era joenesa e es mainades adolescentes seràn es protagonistes tad aqueri cambis qu'encara cau hèr. Ad aqueri qu'an poder entà podèc hèr, qu'invertisquen ena promocion treballant entà bastir ua societat mès justa e igualitària. Si qu'ei vertat que cau mès recorsi entà arturar aquera desigualtat e quinsevolh tipe de violéncia restacada tamb era hemna. A long de tot eth país s'amiaràn a tèrme manifestacions, lectures de manifèsts e activitats diuèrses entà visualizar aguest dia, e coma non en Aran tanben. Non se pòt perméter n'un pas endarrèr, arrés se pòt quedar darrèr. Cau díder pro ara discriminacion. E coma ditz eth lèma deth Ministèri de Cultura: pariones entà crear, liures entà víuer!!!!

Literatura

Ei demostrat qu'era comprensió de tèxtes literaris afavorissen era abilitat lectora, autan coma eth desvolopament dera capacitat de comunicacion, causa que permeterà expressar-se corrèctament, aqueriment de vocabulari, desvolopament dera memòria o arténher un pensament critic. Era lectura ei un procès cognitiu que permet comprèner tèxtes plan complèxes o pòc. A trauc d'aguesti se pòden premanir activitats o recorsi, includits es audiovisuaus, plan atractius entàs lectors mès joeni. Ei plan interessant que des dera escòla s'involucren ena literatura, pr'amor qu'ei possible que jamès arriben a saber se les agrade o non.

Diferentes investigacions demòstren qu'era literatura apòrte un papèr important ena milhora d'ua lengua en tot proporcionar un apòrt lingüistic autentic, promò era expansion deth vocabulari e refortilhe es estructures gramaticaus. Quinsevolh lengua, tanben era nòsta, a de besonh de tèxtes literaris entà qu'eth usatgèr pogue gaudir d'eri. Des der Institut d'estudis aranesi – Acadèmia aranesa dera lengua occitana s'a premanit ua bona colleccion dera literatura universau revirades ar aranes, totes eres a disposicion des lectors qu'atau ac volguen, coma exemple era darrèra publicacion Eth Quishòt en un format atractiu entà toti e totes. Tanben cau aprofitar d'auti tipus de tèxtes literaris que mos endintraràn en uns personatges, situacions sociaus, cultura, istòria, en tot fomentar era creativitat, capacitat d'endonviar o explorar en mon que mos entornege.

Tà ua lengua qu'a de besonh que s'emplegue sociaument e de recorsi, que milhor que practicar era lectura de quinsevolh tipe, era qüestion ei que se hèsque!!!

Activitat cinegetica

A pògui dies d'auer acabat era tempsada de caça e ara tot just a començat era de pesca, voi rebrembar eth traspàs de competéncias per part dera Generalitat de Catalunya ath Conselh Generau d'Aran en matèria de caça, pesca e profitaments forestaus, atau coma ac ditz eth Decrèt 288/1997 de 31 d'octobre, en tot entrar en vigor eth 15 de noveme de 1997. En an 1999 per un aute Decrèt 150 der 1 de junh, que parle dera transferéncia de servicis e foncions dera Generalitat de Catalunya ath Conselh Generau d'Aran en matèria de restauracion idrologicoforestau, fauna, espaci incluididi en Plan d'espaci d'interès naturau, artesania alimentària e sus era ampliacion de traspassi de profitaments forestaus, pesca fluviau, circulacion motorizada e prevencion de huecs forestaus. Era administracion deth bòsc e des sues aigües coma ben collectiu, a estat tostemp ua finalitat prioritària dera politica des aranesi. Es capítols dos e tres dera nòsta carta Magna, era "Querimònia" atau ac diden. Tot açò mos amie a ua activitat mès integrada ena natura, compatible tamb d'autes tant de mòda actuaument. Cau díder qu'en generau, es caçaires e pescaires son es prumèrs en èster respectuosi damb eth miei, vòlen gaudir de çò qu'an ara man e per tant cau potenciar era activitat cinegetica e reconéisher es valors culturaus e potencialitats qu'apòrte. Ei ua activitat que permet era sostenibilitat e er arraïtzament ath nòste país. Eth pagés, eth caçaire, eth pescaire, eth torista, eth que ven a cercar misharnons o eth naturalista, cada un defense era sua version, damb mès o mens coneishements, der orde naturau. Es nòsti bòsqui e aigües son un ben qu'ei de toti e tà toti!!!

Rams

Acabam de passar dimenge de Rams e me shaute dedicar-li ues linhas, pr'amor qu'ei ua celebracion que s'a anat perdent degut ara laïcizacion dera societat. Dimenge de Rams ei ua festiuitat liturgica qu'inície eth cicle de hèstes de Setmana Santa. Enquia non hè pas guaire encara podies veir families sanceres, ben apraiades entà anar tara benediccion des paumes, paumons o rams de laurèr o d'olivèra. Es paumes e es paumons son huelhes de palmèr trendes trabalhades artesanaument, es prumères requerissen fòrça mès tecnica, pr'amor qu'an es huelhes trenades damb filigranes. Ère tradicion hèr-se ua fotografia damb bèth un des fotografs professionaus tath rebrembe. Normaument ère un present des pairins, depent des lòcs es mairies o es mairs-sénhers, e qu'eth mainatge-mainada portau tamb gaudi tara glèisa, e quan mès long ère eth paumon milhor, i auie paumes adornades tamb un bèth rosari de sucre, qu'actuaument son difícils de trapar, e mochets penjats que despús dera celebracion se les minjauen, encara que bèth un pendent era madeisha ja començauè a tastar-les. Despús dera diada ère tradicion penjar-les enes balcons o hièstres e deishar-les-i tot er an, didien que protegie era casa e portauè bona sòrt, jo encara ac hèsqüi per se de cas. D'auti les deishauen ena glèisa entà guarnir eth monument que se hège, e encara se hè, en un laterau dera glèisa, en aguest i auie un autar a on se sauuaue eth Sant Sacrament en tot demorar-i eth dijaus e eth diuendres. Uns dies abans d'aguesta hèsta i a pòbles o ciutats que hèn hèires especializadas tà poder trobar paumes, paumons e tota sòrta de cintes tà hèr un polit laç o lecaries entà ornar-les!!

Cambis de tempsada

Acabada era tempsada d'iuèrn, qu'enguan a estat longa, e en tot demorar era d'estiu que non serà enquia mejans de junh, er aspècte en Aran càmbe, i a mèsi silenci. Era màger part des otèls e segones residéncias tanquen es sues pòrtes. Bèri uns d'eri entà poder hèr quauques vacances, d'auti apraiaràn es installacions o repararàn tot aquerò que sigue de besonh, ua neteja a hons, ua man de pintura, tot entà millhorar.

S'acabe er anar e vier de clients o de cohes, sonque queden es de mantenença, era estacionalizacion genèr demanes en un arc plan ample de sectors implicats en torisme visitaire, causa que produsís qu'ua bona part der an demoren sense utilizar. Fòrça des qu'an vengut a trabalhar en aguesta tempsada ja s'an despedit e ara van tà zònes de plaja, bèth un amant dera nhèu viatjarà entar emisfèri sud tà tèrres a on ara comence era sason d'iuèrn, en Chile o Argentina per exemple. N'i aurà que descansaràn en tot demorar era pròplèu tornada. E tanben n'i a que demoraràn entre nosati.

I aurà un grop redusit de personau que contunharà es sòns ahèrs, ena estacion d'esqui, enes otèls, botigues o restaurants. Es uns premanint era tempsada d'estiu e d'auti demorant eth mes de noveme tà tornar a daurir.

Es sasons der an mèrquen eth ritme dera vida deth planeta. Cada ua d'eres a era sua esséncia e mos aufrís ua experiéncia unenca. Ara despús der iuèrn era vida se desvelhe ar entorn e se vestís d'ua naua paleta de colors que mos conviden a gèsser, a gaudir des prumèrs arrais de solei e a ragalar-mos tamb tot aquerò que mos aufrís era natura. Cada sason non sonque transforme eth paisatge, senon que tanben er estil de vida. Atau qu'es 365 dies der an son boni tà gaudir dera Val!

Nau Papa

Encara qu'es diaris aguesti darrèrs dies n'an parlat fòrça, voi escriúer quate linhas sus eth nau Papa Leon XIV. Tot just era setmana passada ère escuelhut Robert Francis Prevost Martínez eth nau Papa dera Glèisa Catolica, despús de dus dies de conclau a on 133 cardenaus, eth nombre mès gran dera istòria, maxim auien estat 117, de mens de 80 ans se tanquèren ena Capèla Sixtina entà trapar eth successor deth defunt Francesc. Des deth 2023 eth nau Papa ja ère ath cant der anterior. Semble qu'eth sòn dusau cognòm, Martínez, ei de descendéncia espanhòla, d'auti dident italiana, ja ac saberam.

Curiosament ei eth prumèr Papa american, despús de 266 pontifes que i an agut peth deuant d'eth. Era humenèja dera Capèla Sixtina, de ben segur a estat pendent aqueri dies era panoramica mès vista, enquia que gessec eth hum blanc, que son es vòts emetuts mès uns aditius. Pendent es prumèrs ans deth catolicisme es Sants Pares mantenguien eth sòn nòm pròpri enquiar an 533 tamb Joan II que comencèc a cambiar-lo e des d'alavetz, era majoritat d'eri an seguit aguesta tradicion, en tot simbolizar eth començament deth sòn pontificat, deishant ua vida passada e damb era naua identitat renèisher coma ua naua persona, convertida ena maxima autoritat deth catolicisme. Es votacions son per escrutin secret, atau que non ne saberam arren de manèra oficiau. Aquerò que òc se sap ei qu'a rebut dus tèrci des vòts de besonh.

Eth sòn discors a cridat ara union de toti es pòbles en tot formar-ne un solet en patz e dialogant, garantint atau eth camin encetat peth sòn predecessor. Es que lo coneishen ben, diden qu'auem un bon Papa, que vò bastir pònts en lòc de murs!!!!

Teatre

Darrèrament auem podut disfrutar d'ua activitat qu'era sua finalitat ei promòir era nòsta lengua, que damb era mos permeten gaudir d'ua bona estona, aguesta ei eth teatre, autant deth collectiu Lengua Viua, qu'eth passat 25 d'abriu damb motiu de Sant Jòrdi, s'interpretèren cinc sketchi que convidauen a parlar en aranés en diferents situacions dera vida vi-danta. Era setmana passada damb es mèstres dera Escòla Garona que des de hèr uns ans mos vien susprenent damb es sues òbres, tanben en aranés, era escòla ei eth lòc a on era lengua ei mès viua, gràcies ath trabalh des mèstres, era nòsta lengua seguís, ja sigue ensenhant-la, damb activitats escolares o extraescolares e ara tanben tamb eth teatre. E coma non lèu mos aufriràn era sua pèça teatrau eth Grop era Cabana. Accions plan importants entath nòste país, pr'amor que se volem veir bèra pèça mos cau gèsser dehòra d'Aran e que milhor que poder-lo auer aciu e ena nòsta lengua. Toti aficionats, mès qu'eth sòn papèr ei suberbon. Causa que mos garantís un futur tara lengua, tostemp que i age gent tà representar e gent tà veder-lo, sense desbrembar es qu'escruien era òbra. Un voluntariat dispausat a trabalhar pera defensa e promocion dera lengua, independentament des sòn coneishements dera madeisha, sonque i a d'èster era disponibilitat d'aprèner e de temps, eth teatre auferís un contèxte sociu e interactiu a on era lengua se ten de manèra naturau e creatiu. Auer accés ath nòste patrimoní, en sòn sentit mès ample, non sonque ei auer coneishement d'aquerò que mos entornege, senon que tanben damb er art deth teatre e a traues d'eth era lengua establís un sentiment d'apertenença, ua manèra mès aisida de deishar-se anar, interpretant, en aranés!!

Era Sagrada Família

Eth passat dimenge, dia 8 de junh, i auec lòc er adiu des dues darrères monges dera congregacion dera Sagrada Família que demorauen en Vielha. Despús de 122 ans dera sua preséncia, arriben ara fin pr'amor que non i a relèu.

Arribèren en Aran per França en an 1903 en tot installar-se prumèrament en Les, despús en Vielha, mès uns ans tanben i sigueren en Aubèrt. Pendent era guèrra, en an 1936, barrèren es collègis e aueren de marchar, tornant despús d'acabada tà Les e mès tard entà Vielha. En an 1970 passèren tath nau collègi Juan March, a on se i amassèren monges, frares e professors laics, ei a on i arribaue mainadera de tota era Val d'Aran. Pendent uns ans tanben i auec mainatges e mainades de dehòra dera Val pr'amor que i èren es components dera equipa nacionau d'esqui e d'alti perqué i auie internat.

Emilia de Rodat anaue tot soent a veir uns familhars en Villefrance e li impresionèc era praubesa que i auie e vedent qu'es mainatges creishien sense escòla, ne educacion, decidic méter solucion e en an 1816 daurie era prumèra classa de franc tamb tres companhes mès, atau descurbís era sua vocacion. De cada còp i anèren mès mainades e sense dar-se'n compde se trape Fondadora d'ua congregacion qu'en 1822 pren eth nòm de "Germanes dera Sagrada Família"

Nomentar que tanben i auec monges d'aguesta congregacion pendent uns ans aufrint es sòs servicis en Espitau Sant Antòni de Vielha. Despús de jubilades der ensenhament, s'an dedicat pleament ara parròquia Sant Miquèu de Vielha, hèn era Catequèsi, participant tamb Càritas, ena corau, enes celebracions, enes ahèrs dera glèisa... serà dificil substituïr-les, se les traparà en fauta!!!

Eth trèn

Lamentablement eth Pirenèu demorèc dehòra deuant dera innovacion per çò que hèr as comunicacions tamb trèn, per un costat peth còs deth transpòrt e per un aute es dificultats orografiques deth terren entà qu'eth trèn arribèsse en Aran.

L'auíem aquíu! Arribaue en Pònt de Rei des de Tolosa! Diferenti estudis de engenhaires interessats en determinar qu'eth pas mès avient que junhie França tamb Lhèida, auie d'èster eth sòn pas per Aran. Eth prumèr projècte que i auèc deth tunèl de Vielha ère tath pas deth trèn, que despús seguirie era Noguera Ribagorçana, mès es dificultats que se trapèren hec qu'eth projècte demorèsse en un calaish. Era via non podie passar apròp deth riu, senon que s'auie d'emparar ara montanha e eth terren a mesura que pugues deth Pònt de Rei se va estretint e ath delà deth tunèl tanben se trapauen tamb çò de madeish, per aquerò mos cau baishar en Lhèida o Monzon (Osca) tà cuèlher un trèn. I a era possibilitat tanben peth Pòrt dera Bonaigua, seguint eth Noguera Palharsa, anar a trapar eth trèn en Pobla de Segur.

I a constància qu'eth dia 26 de gèr de 1927 s'amassèren en assembleada 18 bailes d'Aran tà premanir un huelheton que recuelhie es acòrds deuant dera demana de contunhar tamb es òbres deth tunèl, coma tunèl de trèn.

Era carretèra que puge Noguera Ribagòrça ensús, en bona part, seguís eth trajècte deth projècte hèt tath trèn. Convertint-se aguesta rota en un pas tà gran nombre de camions de gran tonelatge que se dirigissen entath còr de França. Ua rota qu'ei un perillh entàs usuaris. Atau qu'eth pas deth camin de hèr per Aran a demorat un sòmi e era connexion deth sud de França tamb Catalunya o Aragon, non ac veirà pas!!!

IA

Encara rebrembi era arribada dera television en casa nòsta, era arribada des audiovisuaus ena escòla, posteriorament toti es aparelhs informatics, cada còp mès sofisticats e ath còp profitosi en sòn emplec. Auem coneishut a “Alexa”, un assistent virtuaual, un auanç plan important, sonque parlant-li a un aparelh mos aluge era television, mos desvelhe, mos met musica, mos ditz es notícies mès importantes o aquerò que passe en mon, tanben quan metem eth GPS o era Roomba son dejà, toti aguesti elements, es iníciis dera Intelligéncia Artificiala, encara non mos auem abituat a un que ja n’auem d’aprèner un aute.

En moment que viuem era tecnologia auance tan de prèssa que ja mos trapam tamb era intelligéncia artificiala, que mos ac harà tot! Auance entà facilitar eth trabalh de fòrça, fòrça persones. Permet as machines processar donades deth sòn entorn e tier er aprenedissatge per decisions, causa que simule comportar-se coma s’auessen intelligéncia semblanta ara umana. Es procèssi poden èster diuèrsi des deth mès senzilh enquiath mès complèxe.

En toti es encastres dera vida se pòt aplicar, mès en camp dera sciéncia ajudarà plan, sustot en espaci, e ja auem dus exemples, ua era mission espacial Artemis2, projècte que vò enviar quate astronautes entara Lua e SpaceX, liderat per Elon Musk, saiant d’arribar en Marte.

Mès tanben cau tier compde, pr’amor que i a perilhs, sustot entre es mès joeni, generacion acostumada dejà as imatges e vidèos, ja dificils de gestionar en cèrtes escadences, ara estudiosi deth tèma diden qu’ath delà serà malaisit que distinguissen eth contengut reiau, en tot generar confusion e influïr enes sues emocions e comportament. Era IA pòt méter en perilh era privacitat des usatgèrs!!!

Er aranés

Er aranés se trape en un moment complèxe per diuèrsi motius politics, economics o demografics, mès eth sòn futur depen en gran part deth sòn usatge sociu.

Deman tornaram a caminar o córrer pera lengua d'Aran, er aranés. Eth collectiu Lengua Viua a premanit ua naua edicion dera Corsa Aran per sa Lengua, arribant ara 31. I a naues samarretes, enguan era plaça s'aumplirà de color verd. Se tornarà a barar ath son deth grop occitan Nadau, demorat per toti, joeni e non tant joeni. Toti seram lidèrs en defensar-la, mès era lengua se merite mès dies de promocion, cada dia!

S'a auançat fòrça, mès quan vedem que portam 31 ans lutant tà qu'er aranés aquerisque eth sòn lòc, podem constatar que contunham demanant es madeishes causes. Volem qu'es joeni se i impliquen mès, que de hòra en carrèr escotem era nòsta lengua. Toti aqueri joeni qu'an estudiat en centres educatius deth territòri la saben. Mès en sòn usatge sociu non se nòte, encara que sigue un element important entar integrament e qu'amiarie ath coneishement deth parçan, dera sua cultura e a poder entèner eth besonh d'emplegar-la entà que persistisque.

Es administracions publiques tanpòc hèn un esfòrç tà defener-la, contunhen arribant escrits en ua auta lengua que non ei era nòsta. Auem lòcs de trabalh public que non parlen era lengua deth territòri, en tot èster un requisit, mès non ei eth cas. Non mos ajuden es mieis de comunicacion, pr'amor qu'auem pògues ores ena nòsta lengua. Totes es cultures son importantes e non s'an de pèrder!!! Non a de depèner deth numèro de parlants, pr'amor que mos trapam en un lòc a on auem fòrça personas vengudes a trabalhar de d'auti lòcs, mès mos auem de convertir en referents tà bastir ua comunautat lingüistica fòrta e coesionada. Bona Corsa d'Aran per sa lengua!!!

Agost

Començam eth mes d'agost, ei un mes de celebracions a on es pòbles s'aumplissen de vida tamb es sues hèstes majors. E açò ei atau pr'amor qu'anticament se celebraue era fin dera cuelheta der estiu e era activitat deth camp. Era Hèsta ei ua tradicion de cada lòc en particular, en tot gaudir des actes ludics premanits entà toti es sòns abitants, natus e ven-guts de dehòra que passen er estiu, tà fòrça d'eri tanben s'a convertit en ua tradicion estar-i. Es carrèrs son ornats tamb bandes o banderons de colors qu'anóncien qu'aquiu pendent bèth dia i a quauquarren diferent. Sant Ròc ei era mèr polurara d'aguest mes, sonque en Aran i a sies pòbles que la celèbren.

En toti es pòbles comence era hèsta tamb era celebracion dera missa, a on i acodissen toti, ben elegants, tamb ròba de hèsta, ena majoritat d'eri ara seguida gessen en profession tamb eth sant o santa pes carrèrs deth pòble. Canten es gòis que cada un a eth sòn, e que non manque era còca e eth moscatelh. Ei ua combinacion de liturgia, activitats populares e diversion.

Era mestressa de casa que ja a hèt fòrça trabalh, pr'amor qu'a premanit eth dinar tàs sòns e tanben tà bèth amic. Ei ua taulada, tostemp, de bona encolia, de hèsta, gaudint dera subertaula. En bèri pòbles ja s'a convertit en tradicion, un dinar popular ena plaça. De cap tath tard entath balh, a barar bèra valsa o pas-doble. Es parents que i demoren tà sopar, seguissen. Era jornada acabe tamb ua auta session de balh, sustot en pòbles mèr grani, enquia era maitiada.

Son experiéncias que non se desbremben, tamb eth temps quauquarren a cambiat, mèr era esséncia ei era madeisha. Ei ua auta manèra de conéi-she era istòria viua d'un parçan!

Es crestes d'Aran

Pendent aguesti darrèrs dies, es nòstes crestes an estat caushigades per fòrça aficionats ath montanhisme, ath senderisme, lòcs luenh deth tarra-bòri des parts baishes d'Aran. Se pòden recórrer itineraris fabulosi, de mès nauti o mens, de plan aisits o malaisits, en tot gaudir des formes que mos aufrís eth paisatge. N'i a que se pòden hèr en un dia, pujar e bai-snar, d'auiti que requerissen mès dies e d'auiti, segontes era programacion de cada un, pendent tota era setmana, víuer ua net magica ena montanha ei imprescindible. En plen còr des Pirenèus, i a un entorn perfècte entà disfrutar dera natura e des montanhes en estat pur, era màger part dera sua superfícia ei per dessús des 2000 mètres.

Ei plan variada aguesta cadia montanhosa, se pòt hèr un recorrut circular, començar en un punt d'Aran e seguint es camins mercats dar eth torn e tornar ath madeish punt, un autentic rèpte tàs amants deth senderisme. Un ample ventalh de dificultats tecniques sus ua grana varietat de formes, contrastes de paisatges, ròques, e coma non de lacs, estanhs; cims que se descurbissen a mesura que se recorren. Se i a sòrt tanben se poirà veir fòrça animaus, des de marmòtes enquia isards, passant per ua desparièra familha d'audèths, reptils, cèrvis, etc. En tot caminar tranquillament se va guanhant nautada e des d'aquiu contemplar as nòsti pès era verda val. S'atrauessaràn bòsqui de casses, de hais, de bedolhs, e sustot de pins e auets. Se se puge pro, dilhèu se pòt trapar inclús, bèra cunhèra de nhèu.

Era illusion o era emocion d'auer artenhut un cim prepausat, ei ua experiéncia unica. De ben segur se ne portaràn ua vision plan diferenta d'Aran, en tot auer gaudit dera natura!!

Camin Reiau

En darrèr escrit parlaua des crestes d'Aran, aué ac voi hèr de ua auta rota plan interessanta qu'auem de long temps: eth Camin Reiau. Ère eth camin qu'anticament junhie toti es pòbles, per aquero ei possible a trauès d'eth, arribar-i. Era sua origina se remonte ara cauçada romana, que junhie Tolosa damb Tarraco. Ère tengut pes minaires, es traginèrs, contra-bandèrs, es obrièrs des centraus idroelectricques e inclús pes maquis.

Se pòt hèr per etapes, en tot començar en un extrem d'Aran e acabant en aute, que seguirà enquia França per un costat e per aute tamb eth camin deth Pòrt de Vielha o eth deth Pòrt dera Bonaigua. Ath seguir-lo podem gaudir d'un viatge istoric, pr'amor qu'en cada pòble i traparam ua glèisa, un cornèr, un monument, ua casa, rèstes arqueologics, ua necròpolis, etc. qu'ac demostraràn. Podem trapar lòcs tamb encant, magics, lòcs de legenda o istòries de pastors. Ara de cap tara tardor, gaudir des colors que van aquerint es arbes. Ath delà trapam refugis peth camin o simplement bèth otèl, ostau o casa rurau en bèth pòble que mos permeteràn passar-i era net, s'ei de besonh. Se pòt hèr solet, en familha o tamb amics, permet hèr quilomètres ath ritme que cada un volgue mercar, idonèu entà hèr exercici fisic pendent ues ores.

En quinsevolh moment der an ei bon entà hèr ua passejada peth Camin Reiau. Eth sòn traçat a estat a long des ans afectat pera bastissa dera N-230 o era C-28, per aquerò eth trabalh que s'a hèt de recuperacion a començament de sègle, a permetut auer un atractiu mès entad aguesta val. Eth riu Garona ei un protagonista en aguesta rota, pr'amor que lo va seguint, ja sigue pera dreita coma pera quèrra deth madeish. Bon camin!

Vielha o “Viela”

Era diferéncia entre es dues ei era prononciacion deth digraf “lh”, consonanta palatau sonora. Un digraf ei un grop de dues letres tengudes tà representar un unenc son o fonèma ena ortografia d’ua determinada lengua, eth sòn simbèu fonetic ei [ʎ] corresponent ara “ll”. Mès en “Viela” interpreten qu’era “h” ei muda, e non la pronóncien, per tant se produsissen interferéncias gramaticaus per proximitat de d’autres lengües.

Acò ven arraiutz de que hè uns dies sentièm ena television era notícia de que s’auien amassat es bailes der Alt Pirineu i Aran ena Alta Ribagorça, entà trabalhar en projectes comuns. Era notícia plan corrècta, mès eth periodista cometec er error de díder “Viela”, error que malurosament se sent fòrça viatges, pr’amor d’açò ac voi comentar. Dilhèu se poirie acceptar entad aqueth qu’arribe per prumèr còp en Aran e non sap que i a ua lengua diferenta e se trape damb era toponímia o es pannèus informatius, coma a d’èster, escrits ena lengua deth territòri. Es toponims son es nòms pròpris d’un lòc, en tot reforçar era singularitat d’un país e preservar aquero qu’a long des ans, fòrça generacions an aportat eth sòn saber e coneishement des nòms de cada endret, per tant provien d’ua tradicion, d’un contacte istoric . Mès qu’ac sentam enes mieis de comunicacion, siguen de Catalonha o der Estat, estone plan. Pensi qu’abans s’aurien d’informar, òc qu’ac diden ben quan se tracte d’un nòm catalan! per exemple “Montseny” non diden pas “Montseni” o en notícies internacionaus ben que les pronóncien en anglés, francés, etc.

Sonque cau ua bona predisposicion entà corregir-lo e perquè non, un shinhau mès de cultura deth país!!!

Misharnons

Un còp entrats ena tardor e gràcies ara umiditat deth terren e a temperatures mès baishes, era tempsada des misharnons començe damb bones condicions e ei previst ua produccion abondiua enguan. Auem començat a veir cercaires pes nòstes montanhes.

A estat ua tradicion mès arribats es mesi de seteme e octubre, era recèrca ère entà consum pròpri e cada cercaire auie ua zòna preferida e la mantenguie en secret, dificil de compartir. Aquerò qu'ei impotent ei conéisher ben eth terren tà non trapar-mos tamb accidents enes bòsqui coma darrèrament auem sentut enes mieis de comunicacion, desapareishuts, plan mòrti, que se poirien esvitar.

Ja se n'an trapat ceps, eth rei damb forma de tap de cava e es rovelhons caracteristics peth sòn color iranjat, de hèt, en quòtes mieges e nautes deth Pirenèu, ja hè quauque dia que s'aumplissen es cistalhes, mès endauant gesseràn enes quòtes mès baishes se se mantien es condicions. Ei important suenhar eth nòste entorn entà qu'era nòsta tralha non maumete er ecosistèma, se non ne vò trèir profit economicament, ei a díder vener-se-les, pòt cuélher aquerò que consumirà, per açò en Aran s'a establhit un contraròtle, tà anar a cercar-les as d'èster recensat en país o tanben es que passen era net en bèth otèl. Era forma corrècta de cuelher-les ei talhar-les pera basa tamb un guinhauet e meter-les ben plaçats en paèrs de vim.

Un aute element a tier en compde, es intoxicacions, diden que i a lèu ua cinquantia d'espècies de misharnons que pòden considerar-se verenosi e per tant perjudiciaus entara salut, mès tanben diden qu'ua mieja dotzea d'eri son mortaus, cada tardor i a ingrèssi enes Espitaus per intoxicacions de misharnons, s'un non ei segur, vau mès non cuelher-les!!!

Gaza

En aquest moment non se pòt deishar passar de parlar de Gaza. Tot just diuendres passat venguem de sènter era fin des ostilitats en Gaza, i a un acòrd artenhut pr'amor des negociacions amiades a tèrme per Estats Units, Egipte, Turquia e Qatar, demorem que sigue atau! Er acòrd a 20 punts e Hamàs a dit que l'a d'estudiar e ja darà ua responsa. Un còp se meten d'acòrd es dues parts, era guèrra acabarà immediatament e 72 ores despús qu'Israèl l'accepte publicament, toti es ostatices, vius e mòrts, seràn retornats. Es donades parlen de mès de seishanta mil persones mòrtas e sustot toti aqueri mainatges e mainades! Encara ne pòden gèsser mès entre es pardies en tèrra.

Es Israelians semble que se retiren, que marchen, e es gazians que tornen. Veden aqueres imatges de cases, espitaus, escòles... en roeïnes, tot des.hèt, se parle de mès deth nauanta per cent des cases degalhades o esbauçades, ara costarà tornar a lhear tot aqueth malastre. Gent que ja non a arren, com ac van a hèr? Calerà ajuda umanitària, aquera qu'enquia ara non deishauen entrar pr'amor deth blocatge impausat per Israèl a començaments deth mes de març. Ath delà des aliments tanpòc i auie aigua potable, medicaments... ei a díder tot aquerò qu'ei essenciau entara vida. Tanben les calerà materiaus entà poder bastir un refugi de cara ar iuèrn, que lèu arribarà. Tornen e que i trafen? Qué les quede? Sonque tarcum. I a un gran nombre de persones desplaçades, se parle d'ues 700.000 e que demoren tornar, era valisa que non ei plia, pòc les quede, lèu arren, sonque plia d'esperança despús deth mausòn qu'an patit, cerquen un lòc que li poguen díder casa tà installar-se, son harts de víuer en tendes de campanha, mès òc que gaudissen que son vius!!!

Huec

Dissabte passat s'inaugurèc era naua Casa deth Haro, Musèu des hèstes deth huec, en pòble de Les, en tot coïncidir damb eth 10 au. aniversari deth nomentament de Patrimòni Culturau Immaterial per UNESCO. Ua hèsta qu'Aran compartís damb territòris de Catalonha, d'Aragon, Andòrra e Occitania, en tot acuelher ua setantia de pòbles e que pòc a pòc s'anarà ampliant pr'amor que fòrça d'eri la van recuperant. Un nau equipament museistic der hilat de musèus deth Conselh Generau d'Aran. Aguesti hèts demòstren qu'era poblacion se botge, son actius en seguir es tradicions, es musèus suenhen eth patrimòni e era memòria deth país.

A trauès deth huec s'a arribar a estructurar un lòc a on poden veir coma s'amien a tèrme es hèstes deth huec en Pirenèu, ena Val d'Aran (sustot en Arties) e en pòble de Les en concrèt. Cada un tamb es sues caracteristiques pròpies. Es cambis socials constants ena darrèra decada, pòrten tanben a ua naua manèra de veir es musèus d'acòrd tamb es demanes dera societat deth sègle XXI, se ven coma un territòri damb un patrimòni culturau, material e immaterial qu'aten a ua comunautat. E atau ei coma auem vist ar entron dera Casa deth Haro, que s'an amassat diferents halhaires venguts de d'alti lòcs deth Pirenèu entà participar en ua jornada tà debàter es rèptes deth collectiu e ara seguida organizar talhèrs entà qu'era poblacion se i identifique e pogue colaborar arribat eth moment. Quan a caigut era net, an tornar a baishar es halhes de toti es participants, acompanyats de cants e balhs folclòrics. Es musèus locals an era possibilitat de convertir-se en vertadèrs èishi vertebradors d'activitats socials e/o econòmiques, capaces de dinamizar era vida des abitants dera zòna. Coma diden "es musèus deth sègle XXI non an parets"!!!

Paraules naues

Era setmana passada assistia as 40 ans deth TERMCAT, centre de terminologia que neishec peth besonh de normalizar eth catalan en toti es encastres. Un acte adaptat as nauï tempsi que viuem, s'enregistrèc un pòstcat en dirècte sus terminologia titolat "*Paraules habitables*". Centre adjunt ara Generalitat de Catalunya per miei deth Departament de Política Lingüística. Ei plan important assistir ad aguesti actes se i a era possibilitat, pr'amor que vedem qu'eth camin a seguir ei eth madeish entà totes es lengües, e se quauqu'ua ja ac a experimentat e servís, que milhor qu'apropar-se e aplicà'c ena nòsta. Atau siguec tamb eth vocabulari nau que sorgic arraitz dera COVID, donques mos lo heren arribar e ja son introdusides en aranés.

Eth TERMCAT trabalhe entà facilitar es emplecs dera vida vidanta des parlants, ei a díder, qu'era lengua tanben reflectís era evolucion dera nòsta societat per çò que hè a tèrmes que s'an introdusit de d'outes lengües e qu'a estat de besonh cercar era sua equivaléncia en catalan.

Er aranés tanben se n'aprofite d'aguest trabalh, en tot sajar de cercar eth mot corresponent ena nòsta lengua. Er Institut d'estudis aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana dejà a hèt fòrça d'aguest ahèr, ac podem veir en vocabulari d'espòrts d'iuèrn o en eth des naues tecnologies. Exemples: múishing, surf dehòrapistes, tamís (ensem de cintes americanes que formen part deth còs d'ua raqueta de nhèu) o byte, pixèl, telepeatge, nòde, etc. Milhor díder notícies fausses que *fake news*, pr'amor qu'er usatge abusiü d'aguesti estrangerismes pòt trincar era comprensió d'un tèxte. Ja ei normau díder *selfie* en lòc d'autofòto. E atau ne poderíem nomenar un pialèr!!!

